

Mokslo Lietuva

PILYPAS NARUTIS PRISIMENA 1941-ŪJŲ BIRŽELĮ...
PER GIMTĄJĮ ŽODĮ – Į TAUTOS ŠIRDĮ

■ 2–3 p.

■ 4–5, 12 p.

JŪRATĖ STATKUTĖ DE ROSALES
LIETUVOJE (2)

■ 10–11, 16 p.

■ 7 p. Tarpdisciplininė muzikologija

■ 14 p. Kupiškio rajono mokiniai Skapiškyje mini krašto tremtinius

Nr. 13(457)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Sugrįžo prie šaknų, į savo Itakę

ČM ČESLOVO MILOŠO
METAI 2011 ROK
CZESŁAWA MIŁOSZA

Vilniaus universiteto M. K. Sarbievijaus kieme, iš kur atsiveria subtilūs senojo Vilniaus architektūros fragmentai, LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka atidengė atminimo lentą šios Alma mater auklėtinui Nobelio literatūros premijos laureatui Česlavui Milošui

Nobelio premijos laureato Vilniaus miesto garbės piliečio Česlavo Milošo 100-ųjų gimimo metinių minėjimo Lietuvoje ir Lenkijoje didžioji savaitė prasidėjo sekmadienį, birželio 26-ąją, Vilniaus universiteto M. K. Sarbievijaus kieme, kur dalyvaujant Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitei, kultūros ministrai Arūnui Gelūniui ir Lenkijos Respublikos nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Janusz Skolimowski iškilmingai atidengta poetui skirtoji atminimo lenta. Onutės Narbutaitės oratorijos „Centones meae urbi“ („Skiatūnys mano

miestui“) garsais ir Česlavo Milošo eilėmis gaudė Šv. Jonų bažnyčios skliautai, po kuriais vyko literatūros ir muzikos vakaras.

UNESCO globojamų Česlavo Milošo metų renginiai toliau persikėlė į Vilniaus universiteto aulą, kur dvi dienas vyko tarptautinė konferencija „Česlavo Milošo laikai ir vietos“, dalyvaujant Lietuvos, Lenkijos, JAV, Prancūzijos, Belgijos, Olandijos, Švedijos ir Izraelio mokslininkams. Birželio 28 d. Lietuvos Respublikos Seime vyko plenarinis posėdis, skirtas Č. Milošo metams paminėti. Plūstelėjo Č. Milošui skirtų parodų

srautas, iš kurių pirmiausia paminėtinos LR Seime bei Lietuvos dailės muziejuje su Lenkijos institutu Vilniuje surengtos parodos (pastaroji vyko Taikomosios dailės muziejuje).

Birželio 29 d. Č. Milošo tarptautinių metų programą svariai papildė Vytauto Didžiojo universiteto, Česlavo Milošo gimtinės fondo ir Kėdainių savivaldybės kultūrinė programa, kuria ir prasidėjo „Česlavo Milošo kelias“. Tarptautinės konferencijos dalyviai galėjo pasijusti tikrais pilgrimais, nes lankėsi su Č. Milošo vardu susijusiose vietose. Žygis simboliškai prasidėjo

Cedimino Zemlicko nuotraukos

nuo Jėzuitų gimnazijos Kaune, kur nuo 1819 m. rudens, prasidėjęs mokslo metams, mokytojas ir vienoje iš vienuolyno celių gyveno Adomas Mickevičius. Kauno Rotušėje konferencijos dalyvis priėmė miesto meras Rimantas Mikaitis, o Kauno Šv. Apaštalo Petro ir Povilo Arkikatedroje Bazilikoje buvo laikomos Č. Milošo 100-osioms gimimo metinėms skirtos Šv. Mišios. Toliau Č. Milošo kelias vedė į Vandžiogalą, kur Milošų giminės kapai, Kėdainius ir Šventybrastį, kur Kristaus Atsimainymo bažnyčioje krikštytas Č. Milošas, o šimtamečių ažuolų pavėsyje yra Siručių ir Kunatų giminių kapai. Diena baigėsi Č. Milošo gimtinėje Šetenuose surengta poezijos, muzikos ir folkloro šventė.

Č. Milošo gimtadienis ir šimtosioms gimimo metinėms birželio 30-ąją buvo minimos Krasnogrūdos dvarvietėje Lietuvos ir Lenkijos pasienyje netoli Seinų, kuri prieš Antrąjį pasaulinį karą priklausė Česlavo Milošo šeimai. Į šį renginį pakvietė Seinų Paribio fondas ir Centras „Menų, kultūrų, tautų paribiai“, kuriam vadovauja Kšyštofas Čyževskis (Krzysztof Czyzewski). Atnaujintoje Krasnogrūdos dvarvietėje duris atvėrė unikali

■ Nukelta | 8 p.

KOVOS DĖL TĖVYNĖS

Pilypas Narutis prisimena 1941-ųjų birželį...

Liepos 3–5 d. Kaune ir Vilniuje vykstant XV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumui, šį kartą jungtiniam renginiui kartu su Pasaulio lietuvių ekonomikos forumu, malonu prisiminti prieš tai Čikagoje 2008 m. lapkričio 25 – gruodžio 1 d. vykusį XIV Simpoziumą. Tada Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ atstovai pavyko susitikti ir pakalbinti Pilypą NARUTĮ (ŽUKAUSKĄ), 1941 m. Birželio sukilimo Lietuvoje vieną iš vadovų. Su Pilypu Naručiu teko susipažinti dar 1997 m. Čikagoje vykusio X Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo metu, kai ugingą, nepamirštamą pranešimą apie 1941 m. Birželio sukilimą skaitė istorikas Jonas Dainauskas, simpoziumo metu veikė turininga šiam sukilimui skirtoji paroda.

Tada kiek daugiau teko pabendrauti ir su vienu to simpoziumo organizatoriumi Pilypu Naručiu. Jis lydėjo simpoziume dalyvavusius Lietuvos aukštųjų mokyklų rektorius į Šiaurės Ilinojaus universitetą, kur Inžinerijos ir inžinerijos technologijų dekanu tuo metu buvo prof. Romualdas Kašuba. Toje išvykoje lankėmės taip pat Ilinojaus valstijos „Fermilab“ greitintuve, pavadintame Henriko Fermi vardu.

Išvykoje su šia grupele įspūdžių buvo tiek daug, o programa tokia įtempta, kad su mus lydėjusiu Pilypu Naručiu kalbėjomės toli gražu ne apie Birželio sukilimą. Jau vėliau sužinojau, kad mūsų santūriajam palydovui, labai kukliam žmogui Pilypui Naručiu, o 1941 m. studentui ateitininkui, „Grandies“ korporacijos nariui Žukauskui (tokia jo tikroji pavardė) buvo tik 21-eri, bet jam buvo patikėtos Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) vyriausiojo štabo įgaliotinio krašte Leono Prapuolenio ir Kauno LAF štabui vadovavusio dr. Adolfo Damušio pavaduotojo ir pagrindinio ryšininko su studentija pareigos. Studentai buvo vieni iš aktyviausių Birželio sukilimo dalyvių, kovėsi prieš besitraukiančius raudonosios armijos dalinius, saugojo ir su ginklu rankose gynė gyvybiškai svarbius objektus Kaune, pasižymėjo dideliu patriotizmu ir idealistiniu atsidavimu lietuvių tautos laisvės siekiams.

2009 m. birželio 20 d. Vytauto Didžiojo universitete vyko renginiai, skirti 68-osioms 1941 m. birželio 22–28 d. vykusio sukilimo metinėms pažymėti. Ta proga VDU rektorato rūmų K. Donelaičio g. 52 vestibulio antrajame aukšte, šalia M. Biržiškos skaityklos atidengtas skulptoriaus Stasio Žirglio sukurtas bareljefas šešiams VDU profesoriams ir studentams, sukilimo vadovams atminti. Įamžinti svarbiausi Lietuvos aktyvistų fronto vadovai: Vytautas Bulvičius, Lietuvos laikinajai vyriausybei vadovavęs Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Adolfas Damušis, Juozas Vėbra, Leonas Prapuolenis ir Pilypas Narutis.

Iš šios šešiukės vienintelis gyvas yra Pilypas Narutis, praėjusių metų gegužę jam sukako 90 metų. Pateiksime kai kuriuos Pilypo Žukausko-Naručio biografijos duomenis.

Gimė 1920 m. gegužės 26 d. Piatigorske, Rusijoje. Tais pačiais metais su tėvais grįžo į Lietuvą. Mokėsi Panevėžio gimnazijoje, 1933 m. įstojo į ateitininkų organizaciją. Nuo 1938 m. VDU Technikos fakultete studijavo elektrotechniką, dalyvavo studentų technikos ateitininkų korporacijos „Grandis“

1941 metų Birželio sukilimo vienas iš vadovų inžinierius Pilypas Narutis

veikloje. 1940–1941 m. tapo studentų ateitininkų sąjungos pirmininku, vadovavo studentų koalicijai. Nuo 1940 m. vasaros, kai Lietuvą okupavusi Sovietų Sąjunga nutraukė visų studentų korporacijų veiklą, slapyvardžiu Narutis ir toliau vadovavo minėtos studentų organizacijos nelegaliai veiklai.

Tapo LAF nariu, sugebėjo pabėgti enkavedistams atėjus jį suimti. Gyveno pogrindžio sąlygomis, o 1941 m. organizavo sukilimo štabą, kuris 1941 m. birželio 22 d. ir pradėjo sukilimą Kaune prieš raudonuosius okupantus, o 23 d. štabo atstovas Leonas Prapuolenis per Kauno radijo stotį paskelbė deklaraciją apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Faktiškai „Grandies“ korporacijos narys P. Narutis vadovavo Kauno LAF štabui, kuris buvo sudarytas iš studentų ateitininkų sąjungos narių ir studentų koalicijos (joje dalyvavo taip pat ir korporacijų filisteriai – jauni Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai). Mat žlugus Vilniaus LAF štabui, L. Prapuolenis tapo LAF štabo atstovu prie Lietuvos laikinosios vyriausybės. Tų dienų peripetijas P. Narutis aprašė savo atsiminimų knygoje „Tautos sukilimas“¹.

1941 m. rugsėjo 21 d. LAF buvo nacistinės vokiečių karinės valdžios uždarytas. P. Narutis buvo gestapo areštuotas, tardytas, bet paleistas. Dalyvavo antinacinėje Lietuvos fronto veikloje, rinko medžiagą apie bolševikų nusikaltimus Lietuvoje, organizavo spaustuves laikraščiu „Į laisvę“ spausdinti ir atsišaukimams leisti.

Antrą kartą gestapininkų suimtas 1942 m. gegužės 23 dieną, paleistas turėjo kas savaitę registruotis gestape. Trečią kartą areštuotas su Lietuvos įkaitais 1993 m. kovo 16 d. ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą – taip Vokietijos naciai reagavo į faktą, kad Lietuvoje jiems nepavyko organizuoti SS bataliono. 1945 m. frontui artėjant kartu su kitais Lietuvos įkaitais buvo evakuotas, pateko į sovietų kariuomenės apsupty, bet 1946 m. sugebėjo prasiveržti į Vakarų.

Vokietijoje P. Narutis studijavo Karlsruhės universitete, 1949 m. įgijo aukštojo mokslo diplomą. Įsitraukė į lietuvių studentų ateitininkų veiklą. 1954–1955 m. Štutgarto universitete studijavo doktorantūroje. 1956 m. emigravo į JAV. Dirbo JAV automobilių koncerne „General Motors“, projektavo

¹ Narutis, Pilypas. *Tautos sukilimas: 1941: Lietuvos nepriklausomybės atstatyti*. Oak Lawn, 1994

elektros įrangą. 1986 m. pastatė pirmą Amerikoje kompiuteriais valdomą traukos motorų-generatorių bandymo stotį.

Daug metų reikėsi kaip aktyvus visuomenininkas, buvo Lietuvių fronto bičiulių sambūrio tarybos narys, VLIK'o valdybos vicepirmininkas. Talkino „Lietuvių enciklopedijos“ redakcijai, redagavo knygą „Juozas Urbšys. Atsiminimai“. Parašė jau minėtą atsiminimų knygą „Tautos sukilimas“. Dalyvavo organizuojant Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumus, į šią veiklą įtraukė ir savo sūnų dr. Vytautą Narutį, kuris 1997 ir 2005 m.

Vienas iš Lietuvos Helsinkio grupės steigėjų, buvęs politinis kalinys Viktoras Petkus, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas (1979–1992 m.) dr. Kazys Bobelis, 1941 m. Birželio sukilimo vienas iš vadovų, Lietuvos laikinosios Vyriausybės narys dr. Adolfas Damušis ir jo žmona Jadvyga

vadovavo simpoziumų mokslinių programų komitetams, o 2008 m. buvo XIV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo organizacinio komiteto pirmininkas (kartu su dr. Stasiu Bačkaičiu).

Kalbinau Pilypą Narutį, 1941 m. Birželio sukilimo vieną iš vadovų.

Studentijos vaidmuo Birželio sukilime

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Pilypai Naruti, simpoziumo programoje žiūrėjome numatytą dokumentinį filmą, skirtą Birželio sukilimui, jo kadruose šmėkštelėjote ir Jūs. Kokią jausmą patyrėte tuos kadrus matydamas?

Pilypas Narutis. Labai jaudinantis filmas, nes anuomet, 1941-ųjų birželį patyrėme didelius išgyvenimus, nežinojome, kas mūsų visų laukia. Buvo ir didelio pakilimo metas, tikėjome, kad Lietuva turi būti nepriklausoma, o prasidėjus Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui, sąlygos nepriklausomybei atgauti buvo kaip niekada palankios, kadangi Lietuvą okupavusią Sovietų Sąjungą puolė kitas priešas. Visi nekantriai laukėme tų įvykių, prasidėsiu dvių grobuoniškų valstybių susidūrimo, tad ruošdamiesi sukilimui jo tvirtos datos nenustatėme.

1941 m. birželio 22-osios apie 3 val., ankstyvą sekmadienio rytą, per Karaliaučiaus radiją nuskambėjo „Achtung! Achtung! Sondermeldung!“ Perskaitomas Hitlerio įsakymas žygiuoti ir užimti bolševikinę Rusiją. Prasidėjo nacistinės Vokietijos karas su Sovietų Sąjunga. Mes buvome tam ilgai lauktam įvykiui pasirėngę, mano paties užverbuoti ir kiti asmenys pradėjo numatytus veiksmus. Buvome iš anksto suderinę savo veiksmus su Lietuvos vyriausybe, kuri mums, jaunimui, šiuo atveju buvo atrišusi rankas, leido aktyviai veikti. Jaunimas tokiose aplinkybėse paprastai yra veikliausias, nes patiems ministrams ir valstybininkams eiti į kovą su ginklu rankose neišėina. Studentija ir atliko tą jai tekusį vaidmenį Birželio sukilime, nes buvo aktyvi ir veiksminga jėga. To vaidmens negalėjo imtis kitos tautos jėgos, nes sovietai buvo suėmę ir ištrėmę tautos žiedą – Lietuvos karininkus, kareivius

deklaracija. Išėitų, kad vyriausybė pradėjo savo veiklą anksčiau, negu apie jos narius sužinojo tauta?

P. Narutis. Lietuvos laikinoji vyriausybė buvo sudaryta pogrindžio sąlygomis 1941 m. balandžio 4-ąją dieną. Jau tada vyriausybė buvo pasirėngusi veikti, nes mus iš Berlyno pasiekė žinia, kad karas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos neišvengiamas ir gali prasidėti balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje.

ML. Kokiū būdu ta itin slapta informacija pasiekė Kauną?

P. Narutis. Informacija pasiekė iš LAF organizatoriaus ir vadovo Kazio Škirpos, buvusio Lietuvos pasiuntinio Vokietijoje. Tuo metu jis gyveno Berlyne. Mes turėjome vadinamąją „žalią sieną“. Būdami sovietų okupuoti per „žalią sieną“ siuntėme į Vokietiją savo atstovus, kad jie susisiektų su LAF nariais ir išsiaiškintų, kokių permainingai galima laukti. Tai viena ryšio forma. Kita – radijo ryšys. Mano geras draugas Romas Šatas buvo gabus radijo aparatūros konstruktoriaus. Tai štai jis ir sukonstravo 33–34 m diapazono banga veikiančių trumpųjų bangų radijo siųstuvą, per kurį mes galėjome palaikyti ryšį su užsieniu. Savo siųstuvo dėka Romas Šatas jau žinojo, kad Berlynas žengia į priekį karo link.

ML. Kas Romui Šatui perdavė itin slaptą informaciją iš Berlyno? Juk tą pačią informaciją lengvai galėjo perimti (tikriausiai ir perėmė) kitų šalių, taip pat ir Sovietų Sąjungos, radijo žvalgybos tarnybos.

ir geriausius inteligentijos atstovus. Vienintelė reali jėga buvo studentija. Mums buvo lemta pasauliui paskelbti, kad atkuriamą nepriklausoma Lietuvos valstybę, mes kovojame ir tuo pat metu atstovaujame savo valstybei Lietuvai.

Veiksmus derino su Lietuvos vyriausybe

ML. Grįžkime atgal, į pasirėngimo sukilimui laikus. Sakote, kad savo veiksmus derinote su Lietuvos vyriausybe. Tačiau Lietuvos laikinosios vyriausybės narių pavardės per Kauno radiofoną buvo pagarsintos birželio 23 dienos rytą po to, kai buvo atliktas Lietuvos himnas ir perskaityta Nepriklausomybės atkūrimo

P. Narutis. Į tą klausimą būtų galėjęs atsakyti nebent pats Romas Šatas. Pasakysiu, ką aš pats žinau. Informacija mus pasiekdavo, kaip sakiau, iš Kazio Škirpos, taip pat gaudavome ir iš einančiojo per Vokietijos sieną ryšininko. Palaikėme ryšį su Ateitininkų federacijos tarybos pirmininku Juozu Urmanu. Jam teko apiešti Lietuvą, nes grėsė pavojus būti suimtam. Aš pats Juozui Urmanui parūpinau dokumentus, „padariau“ jį vokiečių ir jis galėjo su tais dokumentais išvažiuoti į Vokietiją.

ML. Pats tuos dokumentus „pagaminote“?

P. Narutis. Ne pats, bet turėjau gerus „dizainerius“, ypač geras buvo

KOVOS DĖL TĖVYNĖS

vienas iš jų, mokėjęs puikiai piešti. O jo draugas buvo architektas, kuris ir padarė puikų antspaudą. J. Urmanui padarėme gimimo metrikus, uždėjom antspaudą ant „dokumento“, esą jis gimęs Žemaitijoje ir yra Vokietijos pilietis. Urmanui pasisekė išvažiuoti į Vokietiją. Sutarėm, kad jis iš Berlyno mums duos žinią, kada tikėtina laukti karo pradžios. Trečiadieniais sutartu metu vakare klausydavomės radijo, ir J. Urmanas mums perdavė žinią, kad karas prasidės balandžio pabaigoje ar gegužės mėnesio pradžioje. Tai reiškė, kad turime būti pasiruošę aktyviai veiklai.

tikrai taip, gyvena, antai jo bute šviesos įjungtos. Tas šviesas tyčia buvau palikęs įjungtas. Politrukas aštuonis kareivius sustatė aplink namą, o pats su keliais civiliais žengė į namo vidų. Aš išėjau, bet toli eiti nesiryžau, baimindamasis, kad kareiviai gali suprasti, kad buvo apgauti, ir puls vyti. Miškelyje augo didelis krūmas su tankiomis šakomis. Įlindau į tą krūmą ir stebėjau, kas vyko toliau. Taip tame krūme pratūnojau ištisą parą ir mačiau, kad neprašyti svečiai laukia manęs mano paties bute.

Prieš aušrą politrukas paleido visus kareivius, jie išsirikiavo prie

Pagaliau politrukas išėjo nieko nepėšęs, aš dar palaukiau daugiau negu valandą ir tik tada nuėjau į namus. Šeiminkė buvo labai susijaudinusi, nes visą laiką buvo klausinėjama, kur galėčiau būti ir kodėl negrįžtu. Tą kartą man nusišypsojo laimė. Buvo ir daugiau atvejų, kai lengvai galėjau įkliūti į nagus enkavedistams.

Birželio sukilimas ir Vokietijos žvalgyba

ML. *Kai kuriuose šaltiniuose ir amžininkų prisiminimuose teigiama, LAF'ui daug padėjo Vokietijos žvalgyba. Esą*

1941 m. balandį, tam metui skyrėme ir sukilimo datą, vėliau nukėlėme į birželį. Palaikėme slaptus ryšius su organizuotais būsimo sukilimo LAF'o būreliais įvairiose Lietuvos vietose. Kauno radiofonas ir radijo stotis buvo mūsų rankose. Buvome suplanavę, kad tris ar keturias dienas prieš karo pradžią per radiofoną bus pasiųstas sutartas ženklas – liaudies daina „Saulėlė raudona, vakaras netoli“. Ir kita daina – „Karvelėli mėlynasis“. Lietuvos partizanai žinojo, kad reikia laukti šio signalo, kuris reikštų signalą sukilimo pradžią.

P. Narutis. Mums buvo visiškai akivaizdu, kad Stalinas ir sovietai nori Lietuvą ištrinti iš pasaulio žemėlapiu, nes tą sovietai praktiškai jau ir darė. Bet kai tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pradėtos sudarinėti sutartys, mums tapo akivaizdu, kad nesama visiško sutarimo tarp šių grobuonių. Bendraminčiams paktų nereikia, o vokiečiams ir rusams prireikė. Jeigu Stalinas nori Lietuvą ištrinti iš Europos žemėlapiu, tai gal Hitleris to nenorės? Mums toks kildavo klausimas. Įvairiai mūsų žmonės galvojo, kūrė savo teorijas, bet įsivaizdavo,

Ko studentus mokė Vytautas Bulvičius

ML. *Kaip rengėtės sukilimui?*

P. Narutis. Pasiruošimas sukilimui vyko seniai, parengiamuosius darbus buvome jau spėję atlikti. Maža, kad visi išmokome naudotis Morzės abėcėle. Lietuvos kariuomenės generalinio štabo majoras Vytautas Bulvičius (būsimasis LAF'o Vilniaus štabo vadovas) Vytauto Didžiojo universitete įvedė karo mokslo paskaitas, kai sovietai dar nebuvo okupavę Lietuvos. Štabas turėjo savo siekius, o mes sakydavome: jei generalinis štabas daro, vadinasi, kažkas bus. Prisimenu majoro V. Bulvičiaus išsakytą per paskaitas mintį: karo atveju net ir maža valstybė tampa labai veiksminga ir su tuo didžiosioms valstybėms tenka skaitytis. Visų tų mokslų nevadindamas pasiruošimu karui V. Bulvičius iš tikrųjų į VDU programas įvedė karo mokslą. Mes, studentai, supratome, kad V. Bulvičius negalėjo atvirai pasakyti, kokių karo mokslų jis mus mokė, bet mes jį supratome.

To meto universitetuose veikė studentų korporacijos, jų buvo 15 ar 16, o gal net 17. Mes visas korporacijas suvienijome į koaliciją. Dar sovietai nebuvo įžengę į Lietuvą, bet vietiniai žydėliai jau mus išpėjo apie gresiantį pavojų. Toks žydėlis Ušakovas sakė: „U, jus gali areštuoti“. Jau kitą dieną pasiėmęs portfelį išėmu iš buto ir pamatau ateinančius aštuonis ginkluotus vyrus. Jiems vadovavęs politrukas manęs paklausė, ar čia gyvena Žukauskas. Patvirtinau, kad

Minint 1941 m. Birželio sukilimo 70-ąsias metines, Rusų kapinėse buvo pagerbtos kovų už Tėvynę aukos – vilniečiai nešė sukilimo dalyvių ir Lietuvos laikinosios vyriausybės narių portretus

namo, kuriame buvau įsikūręs, ir išėjo. Suskaičiavau, kad išėjo tiek, kiek buvo jų atėję, bet politruko tarp jų nebuvo. Vadinasi, liko sėdėti pasaloje. Dvi valandas dar palaukė ir tiek pat man teko tūnoti kaip zuikiui krūme.

padėjusi ir sukilimą organizuoti. Jei ir taip, tai Vokietija pasinaudojo Birželio sukilimo dalyvių parama, pradėtaisiais ginkluotos kovos veiksmais prieš besitraukiančią sovietų kariuomenę. Visa tai padėjo Vokietijos kariuomenei išvengti didesnių savo kariuomenės nuostolių Lietuvos teritorijoje, kitaip tariant, svetimomis rankomis naciai žarstė degančias anglis.

P. Narutis. Vokietijos žvalgyba turėjo mūsų sukilėliams padėti, bet kartu ir žlugdė LAF'o Vilniaus štabą. Tai gandai, bet mes jais tikėjome, nes būta pagrindo. Buvęs karo lakūnas kapitonas Albertas Švarplaitis (1911 05 02–1941 06 25), pasitraukęs į Vokietiją užmezgė ryšius su LAF'u. Ten gavo užduotį slapta pereiti sieną, okupuotoje Lietuvoje užmegzti ryšį su Vilniaus ir Kauno LAF skyriais ir perduoti jiems veikimo instrukcijas. A. Švarplaitis buvo atsiųstas sukilimą rengti.

Per „žaliąją“ sieną į Berlyną siuntėme tris kartus savo pasiuntinius, jie laimingai grįždavo. Per sieną grįžęs A. Švarplaitis patvirtino, kad karas tikrai greitai prasidės. Tačiau Švarplaitis buvo areštuotas. Mes tuojau pat nutraukėme bet kokius ryšius, kurie buvo susiję su Švarplaičiu ir būtų galėję mums pakenkti. A. Švarplaitis bolševikų buvo sušaudytas Červenės miške 1941 m. birželio 25 dieną.

Turėjome gan patikimų duomenų, jog ir LAF'o Vilniaus štabo vadovas majoras Vytautas Bulvičius su kitais karininkais buvo sovietų sumiti išdavus gestapui. Jie įkliuvo per radijo stotį, gautą iš repatriacijos komisijoje dirbusio vokiečio Rudolfo Klausio.

Todėl pasirengimo sukilimui svarbiausia organizacinė veikla ir teko Kauno LAF'o nariams. Gavę patikimų žinių, kad karas prasidės

Tikriems draugams paktų nereikia

ML. *Vokietija karo veiksmų pradžią prieš Sovietų Sąjungą atidėjo. Dėl ko, kas nutiko, kad Hitleris turėjo pakeisti pradinį sumanymą? Karo pradžios prieš Sovietų Sąjungą atidėjimas reiškė, kad Vokietija prarado pusantrą ar net du mėnesius. Tai galėjo turėti nacistinei Vokietijai lemtingų pasekmių, nes žlugo „blickrygo“ planas. Vermachtui 1941–1942 m. teko kovoti atšiaurios Rusijos žiemos sąlygomis.*

P. Narutis. Įtarėme štai ką. Vokietija jau buvo karo būsenoje su Didžiąja Britanija. Tuo metu Vokietijos kariuomenė buvo įvesta į Austriją, o Italija įvedė kariuomenę į Etiopiją. Įvykių visuma, matyt, privertė Vokietiją keisti savo karinius planus.

ML. *Ar tuo metu ką nors žinojote apie slaptuosius protokolus, pagal kuriuos Vokietija ir Sovietų Sąjunga sudarė užpuolė Lenkiją (Vokietija 1939 m. rugsėjo 1 d., o SSRS rugsėjo 17 d.), okupavo Baltijos šalis, Vakarų Ukrainą ir Besarabiją?*

P. Narutis. Apie Slaptuosius protokolus nežinojome, bet žinojome apie 1939 m. rugpjūčio 23 d. Vokietijos–Sovietų Sąjungos nepuolimo sutartį, kuriai prigijo Ribentropo–Molotovo pakto pavadinimas. Mums buvo aišku, kad visa, kas vyksta tarp šių valstybių – tai ne mūsų naudai. Tačiau supratome ir kitką. Kai didžiosios galybės pradeda pasirašinėti paktus, reiškia, turi tam tikrų ketinimų, o jeigu reikia popieriuje įtvirtinti susitarimo, pakto, vadinasi, Hitleris ir Stalinas nėra tikri draugai. Taip mums tuo metu atrodė.

ML. *Kokį įvaizdį tuo metu lietuviams sudarė Hitleris?*

kad du priešai tik laikinai draugystei suėjo. Norėjome nesutarimais tarp tų grobuonių pasinaudoti ir atkurti Lietuvos valstybę.

Nerimą pajutome, kai po pakto pasirašymo vokiečių kilmės piliečiai buvo pradėti keldinti iš Lietuvos į Vokietiją. O kai iš Berlyno gavome žinią, kad balandį prasidės karas, su Adolfu Damušiu tarėmės kuo greičiau sudaryti Laikinąją vyriausybę.

ML. *Tuo metu buvote tik studentas, tad iš kur toks supratimas ir minties brandumas?*

P. Narutis. Buvau studentas, o 1908 m. gimęs A. Damušis jau septyneri metai, kai buvo baigęs Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetą ir liko jame dirbti. 1940 m. apsigynė disertaciją, tapo inžinerijos daktaru. Tais pačiais metais tapo Neorganinės chemijos katedros vedėju. Teko bendrauti ir su literatūrologu profesoriumi Juozu Ambrazevičiumi-Brazaičiu (1903–1974), kuris Birželio sukilimo dienomis tapo Laikinosios vyriausybės ministru pirmininku. Ir kiti universiteto dėstytojai buvo verti pasitikėjimo.

ML. *Pagal kokius kriterijus juos vertinote?*

P. Narutis. Pažinojome tuos žmones, rinkomės iš tų, kuriais buvo galima pasitikėti. Aišku, svarbu kad nebūtų plepiai. Gerai perkratėme kandidatūras. Tada A. Damušis kaip tik pirmąją vyriausybę sudarė iš keturių ar penkių narių. Apie tai pranešėme į Berlyną Kaziui Škirpai, šis atsiuntė žinią, kad įtrauktume ir jo vieną siūlomą narį – Vytautą Bulvičių. O kitus narius su A. Damušiu mes patys parinkome.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Rasų kapinėse yra ne viena tokia plokštė – su Birželio sukilimo dalyvių, politinių kalinių pavardėmis

Per gimtąjį žodį – į tautos širdį

Birželio 11-ąją Šakių rajone, ko gero, tik sintautiška negeidė lietaus, kurio taip išsilgusi buvo Lietuvos žemelė. Tą šeštadienį Sintautai šventė Kalbos dieną, jau 39-ąją, tad organizatoriai neramiai žvalgėsi į aplinką ir lašnoti vis bepradedantį dangų – ar nesugadins šventės? Didžiama šventės programos renginių turėjo vykti po atviru dangumi, poeto Prano Vaičiūčio sodyboje Santakuose, šalia Sintautų, tad dangus lengvai galėjo į nieką paversti visą šventės scenarijų.

39-oji Kalbos šventė Sintautuose buvo skirta kalbininkui Juozui Pikčilingiui (1926 sausio 3 d. Joniškiuose – 1991 m. spalio 17 d. Vilniuje), lingvistinės lietuvių stilistikos mokyklos kūrėjui atminti. Šiemet žymiajam kalbininkui sukaktų 85-eri, bet jau beveik 20 metų, kai jis ilsisi po šakotu ąžuolu Sintautų kapinėse.

Cingų fondo vadovo Jono Endriukaičio užsakytu autobusėliu į Kalbos šventę iš Vilniaus važiuojo J. Pikčilingio „Stilistikos darbų rinktinės“ sudarytoja ir mokslinė redaktorė prof. habil. dr. Regina Koženiauskiene, Zanavykų draugijos pirmininkas Albinas Vaičiūnas, dvi šiemet Vilniaus dailės akademiją baigusios keramikės ir „Mokslo Lietuvoje“ atstovės. Ne per didžiausia kompanija, bet joje net trys profesoriai J. Pikčilingio buvę studentai – R. Koženiauskiene, J. Endriukaitis ir A. Vaičiūnas. Šventėje buvo ir daugiau vilniečių: LR Seimo narys, žinomas lituanistas dr. Arvydas Vidžiūnas, lituanistas ir lietuviškos knygos tyrinėtojas prof. Vladas Žukas. Buvo atvykusiųjų ir iš kitų miestų. Kraštietė kalbininkė, Šiaulių universiteto profesorė, humanitarinių mokslų daktarė Giedrė Čepaitienė-Kudirkaitė Sintautuose jaučiasi kaip sava, nes ir yra sava: kilusi iš Panovių. Jono Jablonskio 150-ųjų gimimo metinių proga G. Čepaitienė 2010 m. įteikta J. Jablonskio premija, kurią Šakių rajono savivaldybės taryba skiria kas penkeri metai. G. Čepaitienei premija skirta už gimtosios kalbos ir zanavykų šnektos saugojimą, puoselėjimą, paramą šią veiklą skatinant.

Trumpai tariant, šiųmetėje Kalbos šventėje nestigo ir buvusių J. Pikčilingio studentų, ir iškilus kalbininko kolegų, lietuvių kalbos tyrinėjimų arimuose plačią vagą varančių mokslininkų.

Vietos pakaks visoms tarmėms ir šnektoms

Kol autobusėlis iš sostinės jaukiai dūzgė į Sintautus, buvo gera proga pasiklausti prof. Reginos Koženiauskiens ir kultūros istoriko Albino Vaičiūno minčių. Zanavykų draugijos pirmininkas A. Vaičiūnas sutinka, kad pietvakarių aukštaičiams, gyvenantiems netoli Novos upės (apie Kudirkos Naumiestį, Griškabūdį, Šakius) taikyti zanavykų pavadinimą nėra geriausia, nes to šios tarmės atstovai nenusipelnė. O nusipelnė pagarbos, kaip skleidėjai tarmės, kuri artimiausia bendrinei lietuvių kalbai. Paradoksas, bet patys šios tarmės atstovai vadinami nelietuviškai. Zanavykų pavadinimas kilęs nuo Novos upės, bet iš suslavintos formos „za Nowoj“, „za Nowy“ ar „za Newy“ (šios dvi lenkiškos). Visos trys reiškia už Novos upės, anapus gyvenančiuosius. Lietuviškiau skambėtų *užnoviečiai*, *užnoviškiei* ar *užnoviai*, kaip kad kartais

ir siūloma vadinti. Tačiau kadais teiktas pavadinimas *užnoviai* neprigijo, išvirtino zanavykai – taip ir liko.

Tiesa, dalis vadinamųjų zanavykų nepritaria, kad jų krašto žmonių pavadinimas kilęs nuo upės Novos. Antai Klaipejoje gyvenantis šimtaprocentinis zanavykas Bernardas Aleknavičius spėja, kad šis žodis sudarytas visai ne pagal upės, bet pagal Novos kaimo (Kauno r., Zapyškio seniūnija) vardą. Esama logikos, nes tarpei susidaryti reikėjo tam tikro gyventojų atskirtumo, dažniausiai dėl gamtinių kliūčių – sunkiai įveikiamos upės, didelės girios ar pan. Novos upė vargu ar būtų galėjusi tokią kliūtį sudaryti, net jei senais laikais ir buvo gerokai vandeningesnė. Mat Novos upė teka per patį Zanavykų krašto vidurį, tad maždaug pusė gyventojų, kurie šiaupus upės, turėtų zanavykams nepriklausyti.

apdovanoti savuoju vardu, koks senas ir gražus bebūtų tas vardas. Novos kaimo vietoje, kaip „Mokslo Lietuvoje“ (2008 m., Nr. 15) rašyta remiantis B. Aleknavičiumi, augo didelė giria.

dialektologijos literatūroje įsigalėjusiu vardu „zanavykas“. Pagaliau juk yra Zanavykų bendrija, vadinasi, žmonėms priimtina. Tad nors zanavykų vardas tėra XIX a. kitataučių naujada-

Kalbininko Juozo Pikčilingio portretas pasitinka visus Sintautų pagrindinės mokyklos literatūrinio muziejaus lankytojus

Tad štai keliaujant nuo Zapyškio, pasiekus Naujienos kaimą, pamažu išvirtusį į Novą, prasidėdavusi Vladislavovo (dabar Kudirkos Naumiestis) apskritis. Už Novos kaimo gyvenusieji ir pradėti vadinti zanavykais. Jie išties buvo gerokai atskirti nuo pasaulio, nes nuo Lekėčių jau reikėjo per girią brautis iki Vilkaviškio, iš kur vedė lengvesnis kelias į kitas norimas patekti vietas.

Išleisto „Zanavykų šnektos žodyno“ tritomio vyriausiasis redaktorius Aldonas Pupkis pripažino, kad teko ilgai sukliki galvas dėl šnektos vardo. Vis dėlto apsisoties tradiciniu ir

lietuviškos programos sumanytoją, kuris savo prisiminimuose rašė, kad prie Nemuno, Gelgaudiškio parapijoje kunigaudamas (dar prieš gaudamas vyskupo vardą), girdėdavo žmones peikiant tą zanavykų pavadinimą. Esą tas žodis ten skambėjęs kaip pašėpimas. A. Vaičiūnas pasirėmė ir vyskupo Justino Staugaičio, Lietuvių mokslo draugijos nario autoritetu, kuris dar gerokai prieš vyskupystę, 1906-aisiais buvo paskirtas pirmuoju Lekėčių klebonu, taigi su šio krašto realijomis buvo gerai susipažinęs. J. Staugaitis rašė, jog didelę klaidą daro tie, kurie visą Šakių apskritį nori vadinti Zanavykų kraštu („Pedagoginis žurnalas“, 1922 m.). Tikraisiais pagal tarmę zanavykais, anot Staugaičio, vadintini tie žmonės, kurie gyvena tarp Sintautų, Griškabūdžio ir Naumiesčio. Kitiems nesą jokio reikalo su zanavykais tapatintis, o šiems mėginti savo vardą pernelyg plačiai taikyti.

Pats Albinas Vaičiūnas, kilęs iš Gegužių kaimo Šakių rajone, 6 km nuo Kriūkų, save laiko veliuoniškių šnektos atstovu. Būdamas Zanavykų draugijos pirmininku visai nenorėtų, kad Šakių rajone klestėtų tik zanavykai, visa garbė tik jiems vieniems tektų. Lietuviškoje pievoje turi žydėti visos gėlės, o lietuvių kalboje atsirast vietos visoms tarmėms, patarmėms, šnektoms ir pašnektoms.

Skaityti Pikčilingio raštus – tai kaip midų gerti

Lietuvių bendrinės kalbos „tėvo“ laurai priklauso Jonui Jablonskiui, o Juozui Pikčilingiui tenka lingvistinės stilistikos pradininko lietuvių kalbotyroje vieta. M. Mažvydo premijos laureatė (1997), Kalbos („Felicijos“) premijos laureatė (2006) profesorė Regina Koženiauskiene J. Pikčilingį, savo buvusį dėstytoją, vėliau ir kolegą Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedroje, vadina lietuvių stilistikos „tėvu“. Išėitų kad lietuvių kalba turi kelis „tėvus“, tiesa, skirtingų kalbos tyrinėjimo kryptių. J. Pikčilingiui už monografiją „Lietuvių kalbos stilistika“ (1 tomas – 1971 m., 2 tomas – 1975 m.) 1977 m. buvo paskirta Lietuvos valstybinė premija. Iš šios knygos teko mokyti visiems Lietuvos studentams, studijavusiems lietuvių kalbą ir literatūrą – tai visų mūsų stilistų ir stiliumo reikalais besidominčiųjų „biblija“.

Į Kalbos šventę Regina Koženiauskiene atvažiuo su naująja J. Pikčilingio knyga „Stilistikos darbų rinktinė“. Tai profesoriaus mokslinių straipsnių rinkinys, kurio mokslinė redaktorė ir viena iš sudarytojų yra R. Koženiauskiene (kiti du sudarytojai – Angelė Pečeliūnaitė ir Marius Tverijonas).

J. Pikčilingiui savo svarbiausius darbus teko atlikti ne pačiu palankiausiu lietuvių tautai ir lietuvių kalbos tyrinėjimams metu, bet ir tomis sąlygomis jis pasėjo ir sudaigino ne vieną lituanistikos sėklą, išpuoselėjo ne vieną kalbos ir kultūros daigą. Todėl ir prisimenamas, nuolat gyvas tautoje. Dar daugiau to gyvastingumo turėtų suteikti tautiečiams pasirodžiusi naujausioji J. Pikčilingio knyga – „Stilistikos darbų rinktinė“. Jos pratarmėje įrašyti žodžiai: „Skaityti Pikčilingio raštus, tai kaip midų gerti“. Skaitytojai medaus skonį burnoje tikriausiai

Prie Sintautų kapinių vartų iš kairės: Šakių savivaldybės Kultūros ir turizmo skyriaus vedėja Augenija Kasparevičienė, prof. Regina Koženiauskiene, Sintautų mokytoja Marija Puodžiukaitienė

Novos kaimo, kaip vardo teikėjo, visam kraštui akcijos auga, nors kaimo dabar tegyvena 68 gyventojai. Važiuojant nuo Kauno, šeši kilometrai nuo Zapyškio už stataus Skirpstaujos kalno ir Novos kaimo jau zanavykų gyvenama. Upė Nova teka tolokai nuo tos vietos ir vargu ar galėjo kaimą

Prieš keletą šimtų metų giria pradėta kirsti, žemė parceliuojama sodyboms. Apsigyveno naujakuriai, kurie savo kaimą pavadino Naujiena. Rusai išsivertė į *Novoje*, o baigėsi tuo, kad prie kitataučių paprastai prisitaikantys lietuviai savaip prisitaikė ir pavadinimą – *Novyna*.

ras, bet kol kas gyvuoja, šakiečiai net turi krepšinio klubą „Zanavykas“.

Idomu, kad pats Zanavykų draugijos pirmininkas Albinas Vaičiūnas, ne per daugiausia džiaugiasi zanavykų vardu. Prisimena vyskupą Pranciškų Petrą Bučį, Lietuvių katalikų mokslų akademijos akademiką, Vatikano radi-

pajus, o sudarytojai R. Koženiauskienė prie šios 700 puslapių knygos teko įtemptai dirbuotis gerus porą metų. Ir nors techniškams darbams turėjo pagalbininkų, bet vien knygai žmogus juk negali atsidėti, yra tiesioginės pareigos, akademiniai rūpesčiai ir įsipareigojimai. 2010 m. minėtos 150-osios Jono Jablonskio gimimo metinės, tad teko atsidėti bendrinės kalbos „tėvo“

laukdami autobusėlio kaip tik panašiais žodžiais prakalbome apie kitą Užnemunės šviesuolį – prozininką ir pedagogą kunigą Antaną Tatarę (1805–1889). Sintautų senojoje bažnyčioje šiam pirmajam žymiam Užnemunės rašytojui įsteigtas muziejus, Lukšiuose jo vardu pavadinta gatvė, pastatytas kopylstulpis „Rūpintojėlis“ ir akmens skulptūra, kurių autorius ir fundatorius yra tautodailininkas Vidas Cikana. Antanas Tatarė nesitenkino vien sielovados darbu, kunigo priedermėmis, bet rūpinosi tautos ir žmonių švietimu, kultūriniu, gerove, savo darbais kėlė tautą iš amžių sąstingio. Panašių nuostatų ir užmojų buvo ir jo kraštiečiai kalbininkai – Jonas Jablonskis ir Juozas Pikčilingis. Ar nebus ši idėja per gimtąjį žodį į tautos širdį būtent šio krašto – lietuviškosios Užnemunės taip ryškiai pasireiškusios šviesuolių ypatybė, jų suvokta būtinybė veikti?

Bendrinės lietuvių kalbos lopšys

Kodėl būtent Užnemunei būdinga, bandėme atskleisti ne vienoje ir prieš tai spausdintoje „Mokslo Lietuvos“ publikacijoje. Tai šio savito krašto istorinio likimo pasekmė, ir to likimo neturėtume pamiršti. Po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. lietuviškoji Užnemunė pateko į Prūsijos priklausomybę. Nemunas tapo skiriamąja riba tarp dviejų Lietuvos dalių. Dešiniajame krante – carinės Rusijos prisijungtoji Lietuvos didžioji dalis, o kairiajame krante atsidūrė lietuviškoji Užnemunė, buvusios Trakų vaivadijos pietvakarinė dalis ir pietinė Žemaičių kunigaikštystės – aptariamam metu seniūnijos – dalis. Iš lietuviškosios Užnemunės ir prisijungtų nuo ankstesnių padalijimų išlikusių Lenkijos

Mokytoja Marija Puodžiukaitienė pasakoja apie Sintautų pagrindinės mokyklos literatūrinio muziejaus eksponatus

žemių buvo suformuota Naujoji Rytų Prūsija su centrais Balstogėje ir Plocke. Lietuviškieji pavietai – Marijampolės, Kalvarijos ir Vygrių – priklausė Balstogės departamentui. Katalikybės reikalais rūpintis buvo įsteigta Vygrių vyskupija, kuri nuo 1818 m. tapo Seinų vyskupija.

1806–1807 m. kare Napoleonas Bonapartas nukariavo Prūsijos karalystę, prisijungė ir Naująją Rytų Prūsiją, iš kurios suformavo Varšuvos kunigaikštystę. Į jos sudėtį įėjo ir lietuviškoji Užnemunė. Įsigalėjus Napoleono kodeksui 1807 m. Užnemunėje buvo panaikinta baudžiava, kurią Bonapartas traktavo kaip vergijos formą. Užnemuniečiams atsivėrė naujos civilizacinio ir kultūrinio vystymosi galimybės, atėjo pažanga, toli pranokusi euroazijinės carinės Rusijos raidos modelį. Lietuviškoji Užnemunė Napoleono laikais įėjo į šiaurinę Lomžos departamento dalį su Augustavo, Seinų, Kalvarijos ir Marijampolės distriktais.

Bonapartui pralaimėjus karą prieš Europos valstybių koaliciją, 1815 m. Vienos kongresas iš Varšuvos kuni-

gaikštystės suformavo Lenkijos karalystę, kurios karaliumi tapo Rusijos caras. Šios karalystės sudėtyje atsidūrė

Įtausti kalbininko J. Pikčilingio žodžiai

tematikos darbams. Net šešis pranešimus apie J. Jablonskį ir jo tyrinėjimus R. Koženiauskienė teko parengti ir perskaityti įvairiose konferencijose.

Knygos įvadiniame straipsnyje profesorė rašo, kad J. Pikčilingis „nebuvo įlindęs į mokslo kiautą, o per gimtąjį žodį ėjo į tautos kultūrą ir istoriją, visuomenę, dorovę, dvasios tobulėjimą“. Vaizdingas ir tikslus apibūdinimas. Dar nebuvo knygoje perskaite šių imlių žodžių, kai su Jonu Endriukaičiu

likos padalijimo 1795 m. lietuviškoji Užnemunė pateko į Prūsijos priklausomybę. Nemunas tapo skiriamąja riba tarp dviejų Lietuvos dalių. Dešiniajame krante – carinės Rusijos prisijungtoji Lietuvos didžioji dalis, o kairiajame krante atsidūrė lietuviškoji Užnemunė, buvusios Trakų vaivadijos pietvakarinė dalis ir pietinė Žemaičių kunigaikštystės – aptariamam metu seniūnijos – dalis. Iš lietuviškosios Užnemunės ir prisijungtų nuo ankstesnių padalijimų išlikusių Lenkijos

Mokyklinėje muziejaus ekspozicijoje atgyja žymių kraštiečių veidai

Prie profesoriaus Juozo Pikčilingio antkapinio paminklo Sintautų kapinėse

ir Užnemunė, nuo šiol įėjusi į Augustavo vaivadiją (nuo 1837 m. tapo gubernija su centru Suvalkuose). Joje ir toliau galiojo Napoleono kodeksas, valstiečiams – suteiktoji asmens laisvė, laikrodžių jau nebandyta pasukti atgal, nes laikas šioje imperijos dalyje skaičiuotas pagal Grigaliaus kalendorių. Žmonės Užnemunėje gyveno laisviau ir šviesiau, ko Vilniaus ir Kauno gubernijų gyventojai dešiniajame Nemuno krante, buvę tos pačios Rusijos imperijos sudėtyje, užnemuniečiams galėjo tik pavydėti. 1867 m. iš Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių buvo suformuota Suvalkų gubernija, kurioje buvo Vladislavovo (Naumiesčio), Marijampolės, Kalvarijos, Vilkaviškio, Seinų, Suvalkų ir Augustavo apskritys. Ir kas ypač svarbu: užnemuniečiai galėjo savo vaikus ne tik leisti į mokslus, bet Marijampolės gimnazijoje jie galėjo lankyti ir lietuvių kalbos pamokas. Apie tai lietuvių spaudos draudimo laikais tik svajoti galėjo dešiniakrantės Lietuvos, vadintos Šiaurės vakarų kraštu, lietuviai. Reikia pasakyti, kad lietuviškoji Užnemunė vykusiai pasinaudojo jiems tekusiu Fortūnos žypsniu, todėl šis kraštas ir tapo tuo lietuviško

MOKSLAS IR VERSLAS

Slėnis „Nemunas“: pagrindai geri, bet juos reikia panaudoti

Kovo mėnesį išrinktas naujuoju Lietuvos žemės ūkio universiteto rektoriumi prof. dr. Antanas MAZILIAUSKAS birželio pradžioje tapo ir Asociacijos „Slėnis Nemunas“ Tarybos pirmininku. Akivaizdu, kad su naujuoju rektoriumi naujos viltys siejamos tiek LŽŪU, tiek ir Asociacijoje. O jei taip, tai visiems įdomu, kokie nauji vėjai papūs universitete ir slėnyje, nes šie du mokslo, studijų ir verslo dariniai, nors juridškai ir skiriasi, bet sudaro ir tam tikrą vieni. Šią temą „Mokslo Lietuvos“ puslapiuose tik pradėjome gvildinti, o pasakyti yra daug ką.

Ar girdimas universitetų balsas

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Rektoriau, gyvename tokiu dinamišku metu, kad net seniai žinomos tiesos keičia savo turinį, prasmę ir šis reliatyvumas gali būti suvokiamas pakankamai prieštarinčiai. Universitetai – kadais buvusios mokslo ir dvasingumo šventovės – tapo viešosiomis įstaigomis. Išėity, kad tokioms sąvokoms kaip dvasingumas, dvasinės vertybės lyg ir sunku rasti vietas. Tampa nebeaišku, kas apskritai mūsų laikais yra universitetas. Kuo skiriasi nuo specialistų rengimo „kalvių“?

Antanas Maziliauskas. Manau, kad ištis svarstymo vertas klausimas: kas apskritai yra universitetas, kas šandien yra universitetas ir kas turėtų būti? Lyg ir akivaizdu, kad šandien tai jau nėra klasikinės atsidavimo mokslui darinys, užsidaręs nuo visuomenės ir sprendžiantis tik sau rūpimas užduotis. Šandien tai dinamiška ir gyvenimą įtakojanti institucija, kuri savo kompetencija ir veiklos rezultatais daro poveikį visuomenei, šaliai, regionui. Ši institucija tiesiogiai dalyvauja identifikuojant ir sprendžiant problemas, jos įtaka ekonominiuose ir visuomeniniuose procesuose yra labai svarbus dalykas.

ML. Kad universitetai tuose procesuose nori ir stengiasi dalyvauti, dar nereiškia, kad aukštosios politikos sluoksniuose į mokslininkų pasiūlymus skubama įsiklausyti. Jeigu būtų įsiklausoma, reaguojama, neturėtume vis gilėjančios properšos tarp valdžios ir tautos. Kone kiekviename bent jau „Mokslo Lietuvos“ interviu su mokslininkais nuskamba mintis, kad būtent įsiklausymo į mokslininkų pasiūlymus kaip tik ir stinga.

A. Maziliauskas. Bet juk taip yra, ko gero, visose visuomenėse. Politikų sprendimai paprastai yra tam tikrų kompromisų pasekmė. Kiek tuos sprendimus įtakoja kompetentingų mokslininkų pasiūlymai? Man atrodo, kad mūsų klausia, mes susišnekame. Sprendžiu iš to, kad į mūsų balsą bent jau Lietuvos žemės ūkio ministerijoje, Žemės ūkio mokslo Taryboje įsiklausoma. Vieni kitus suprantame.

ML. Jūsų paminėtame lygmenyje įsiklausoma, bet kiek įsiklausoma Vyriausybėje ir šalies aukščiausiame politiniame lygmenyje?

A. Maziliauskas. Sunkiau būna, kai tenka susitarti skirtingoms institucijoms ar interesų grupėms – politikams, žemdirbių organizacijoms. Tada sprendimai gali pasisukti ir kitaip, kartais nenumatyta kryptimi. Man net ne visada patinka, kaip reikalai sprendžiami pačių mokslininkų bendrijoje. Štai Lietuvos mokslo taryboje sudaromos ekspertų grupės, vieni kitus vertiname ir dažnai sunku išvengti subjektyvumo. Taigi net ir tarp pačių mokslo žmonių dažnai įžvelgiu interesų konfliktą, kai

Lietuvos žemės ūkio universiteto rektorius, Asociacijos „Slėnis Nemunas“ Tarybos pirmininkas prof. dr. Antanas Maziliauskas

tenka vertinti konkursinius darbus, doktorantūros skyrimo ar kitus dalykus. Lietuva pernelyg maža, kad pavyktų išvengti interesų konflikto.

Kaip panaudoti paklotą pagrindą

ML. Kaip LŽŪU rektorius ir Asociacijos „Slėnis Nemunas“ Tarybos pirmininkas esate sudėtingų jėgų veikimo lauke. Ar nebus taip, kad teks spręsti ir truputį viena kitai prieštaraujančias užduotis, kartais atsidurti tarsi dievaičio Januso padėtyje? Tas senovės romėnų dievaitis, atverdamas duris į naujų darbų pradžią jaunuojų veidu žvelgė į ateitį, senuoju – į praeitį. Kaip jaučiatės eidamas dvejais labai reikšmingas pareigas?

A. Maziliauskas. Galiu pasakyti, ko sieksiu savo veikloje. Pirmiausia – vienovės ir kuo daugiau panaudoti slėnio „Nemunas“ struktūros galimybes ir privalumus. Labai svarbu, kad ši gera idėja nesugriūtų, kad kas nors iš valdžios po kurio laiko neištartų: mums nebereikia. Turiu mintyje ateisiantį 2014–2020 m. laikotarpį. LŽŪU labai suinteresuotas tos vienovės siekti. Mat naujos laboratorijos, kurios dabar kuriamos kaip slėnio „Nemunas“ programos dalis, veiks mūsų Universiteto teritorijoje. Taip pat ir slėnio įmonės – jos išsaugos LŽŪU teritorijoje. Mūsų darbuotojai dirbs tose laboratorijose kartu su kitų institucijų mokslininkais, kurs bendras projektų vykdymo grupes. Kuo geresni bus bendri darbo rezultatai, tuo geriau bus vertinama kiekviena iš institucijų. Ne paskutinė vieta teks ir pačių darbuotojų patenkinimui savo veiklos rezultatais. Žodžiu, žvelgiu labai teigiamai į būsimą veiklą ir ateities perspektyvas. Paklotas geras pagrindas, svarbu jo nesugriauti.

bendras Jungtinių tyrimų centras, kituose centruose taip pat numatytos įvairios mums visiems svarbios laboratorijos.

ML. Žinant lietuviškas realijas, visada galima įsivaizduoti konkurentų reakciją: „LŽŪU įsikūrė slėnį, sustiprėjo, jam dabar lengviau įsivirtinti konkurencinėje kovoje...“

A. Maziliauskas. Slėnio „Nemunas“ kūrime dabar dalyvauja ne tik LŽŪU, bet Sveikatos mokslų universitetas, Kauno technologijos universitetas, Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras (LAMMC) ir norinčios slėnio veikloje dalyvauti verslo įmonės. Kiti šalies universitetai taip pat neliko „našlaičiais“ – dalyvauja „Santakos“ Kaune, „Saulėtekio“ ir „Santaros“ Vilniuje, taip pat „Jūros“ slėnio Klaipėdoje kūrimo veikloje. Nematau pagrindo, kad kuri nors aukštoji mokykla galėtų pavydu liauti mūsų universitetui.

ML. Ar tai, kad slėnio „Nemunas“ branduolys veiks LŽŪU teritorijoje, yra privalumas – tiek universitetui, tiek slėniui? Universiteto teritorijoje kuriamos slėnio mokslinės laboratorijos veikiausiai tik stiprina universiteto pozicijas?

A. Maziliauskas. Mokslinės laboratorijos kuriamos ne tik LŽŪU teritorijoje, bet ir Sveikatos mokslų universitete, kur veiks Veterinarijos akademijos laboratorijos, o Kauno technologijos universitete jau veikia Maisto institutas. LAMMC'o laboratorijos taip pat veiks įvairiuose šio centro vietose (pavyzdžiui, Miškų institute Girionyse). Naujos slėnio „Nemunas“ įmonės kursis taip pat platesnėje teritorijoje ir ne vien esančioje universiteto priklausomybėje. Bus sukurta gera dešimtis naujų laboratorijų, kadangi suformuoti net keturi mokslinio tyrimo centrai. Vienos laboratorijos steigiamos LŽŪU, kitos LAMMC'o institutų vietose. Beje, mūsų universitete veiks

O tai, kad dauguma laboratorijų kuriasi LŽŪU teritorijoje, mums privalumas. Bus suformuota nauja mokslinio tyrimo bazė aprūpinta nauja tyrimų įranga, tad mokslininkams atsiras galimybė atlikti šiuolaikinius mokslinius tyrimus. Pačios sienos ir įranga nedirbs, tad mokslininkams reikės panaudoti atsirandančias galimybes.

Apie investicijas slėniui

ML. Slėnis „Nemunas“ – tai puiki bazė įvairiems verslo, studijų, verslumo ir studentų motyvacijos skatinimo, socialiniams ir kitokiems eksperimentams.

A. Maziliauskas. Mes ir dabar studentams sakome: jūs čia studijuosite, atliksite praktiką, pagaliau tai galės būti jūsų darbovietė baigus universitetą. Tačiau universitete būtini moksliniai tyrimai, tad jau studijų metais galima burtis į mokslines ir verslo grupes. Mes visa tai skatiname.

ML. Ar neatsitiks, kad geriausieji jauni mokslininkai išsibėgės po užsienius, o pasiliks ne pats veržliausias sąstatas?

A. Maziliauskas. Nepasakyčiau, kad išvažiuoja geriausieji. Studentų atstovybėje mes reguliariai susitinkame – labai įdomu su studentais kalbėtis. Nors jie išdykę, bet jų akys blizga, jie turi įdomių idėjų ir nori imtis veiklos, ir tai puiku. Tai nėra sugadinti ar blogi žmonės, iš jų kas nors išeis. Žinoma, tarp studentų kaip ir tarp dėstytojų esama įvairių nuomonių, taip pat ir kontraversišku, bet man ypač svarbu teigiamos nuomonės.

ML. Siekiant inovatyvumo „Nemuno“ slėnyje reikės didelių investicijų. Iš kur jų gaus projektų vykdytojai? Ne jau ims paskolas iš bankų ir mokės dideles palūkanas?

A. Maziliauskas. Verslui bus svarbios investicijos, kurios numatomos iš ES Struktūrinių fondų paramos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai. Tie projektai galės pretenduoti gauti net iki 75 proc. finansinės paramos. Numatomi įvairūs paramos lygiai. Neabejoju, kad verslo partneriai į tą paramą pretenduos. Labai svarbu, koks bus LR Ūkio ministerijos požiūris į slėnius ir kaip bus siekiama tuos projektus remti. Apskritai per artimiausius 3–4 metus labai svarbi bus valdžios nuostata slėnių atžvilgiu. Reikėtų, kad ta teigiama nuostata nesikeistų, antraip tiems projektams ateityje kiltų sunkumų.

ML. Iš to kyla pažangios veiklos įvaizdžio slėnyje svarba. Kaip tą įvaizdį sieksite formuoti?

A. Maziliauskas. Geras įvaizdis pirmiausia turi remtis realiais ir gerais darbais. Gerai tai, kad slėnis veikia, kai kuriems projektams pateiktos paraiškos. Pirmiausia tai LR Žemės ūkio ministerijai pateikti nedideli inovacinės sklaidos projektai, kuriems bus skirta po kelis šimtus tūkstančių litų. Prasideda slėnio Komunikavimo ir technologijų perdavimo centro projektas, taip pat kalbamasi dėl konkrečių įmonių („Elinta“, „Euromediana“, biudujų jėgaine, šiltnamių kompleksais ir kt.) projektų. Šioms įmonėms Ūkio ministerijos parama bus labai svarbi. Įmonės žiūri pirmiausia savų interesų, o mums svarbu, kad sutaptų verslo ir mokslo interesai – mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programa.

ML. Vadinas, slėnio veikloje svarbiausia ne verslas dėl verslo, ne pelnas dėl pelno, bet mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veikimo modelis?

A. Maziliauskas. Būtent to ir sieksime.

Privalome parodyti aiškia tobulėjimo kryptį

ML. LŽŪU būta nemažai nerimo dėl tolesnės universiteto veiklos, jo perspektyvų. Ar tapęs rektoriumi nesijaučiate patekęs į gan sudėtingą abejonių ir nerimo aplinką?

A. Maziliauskas. Ištis jaučiau tam tikrą darbuotojų motyvacijos trūkumą. Būta nemažai abejonų dėl universiteto ateities, kai kam atrodė, kad reikėtų mažinti priimamų studentų skaičių, o gal išvis užsidaryti. Pasišnekėjome su darbuotojais ir priėjome prie išvados, kad jei darysime aiškius žingsnius, parodysime aiškia tobulėjimo kryptį ir kokiais etapais to sieksime, tai jokia valdžia mums netrukdytų siekti pažangos. Jei kas ir norėtų kliudyti, tai tą daryti bus daug sunkiau. Šandien mes žinome, kurlink einame ir ko siekiame. Jaučiu universiteto bendruomenės palaikymą, žmonės nori pokyčių. Juos mums ir reikia daryti, siekti norimų rezultatų. Geriau ne visai teisingai padaryti, bet daryti, siekti permaining, nes tik klystant tobulėjama.

ML. Kokius kliuvinius teks įveikti? Kaip pramušite informacinį barjerą, sugebėsite plačiau viešinti žinias apie LŽŪU ir slėnyje „Nemunas“ padaromus gerus darbus?

A. Maziliauskas. Žinojimo ir kalbėjimo trūkumo esama, tas teisybė. Buvome susitikę su Lietuvos mokslo tarybos ir Lietuvos mokslų akademijos vadovais. Gerai jau tai, kad Mokslo taryboje turime žemės ūkio mokslų atstovą (prof. Pavelą Duchovskį iš LAMMC'o Sodinkystės ir

daržininkystės instituto), nes anksčiau išvis nebuvo kam ginti mūsų mokslų pozicijų. O kai taip, tai ne kažin ką dalis Mokslo tarybos narių ir žinojo, kuo ten užsiimame. Mes norime šnekėtis ir matome tokio šnekėjimo svarbą. Daugiau žinodami vieni apie kitus, daugiau vieni kitiems galėsime padėti. Tokio komunikavimo stygių mažiau, bandysime šį trūkumą ištaisyti.

Universiteto viduje svarbu pagerinti horizontalų bendradarbiavimą – tarp laboratorijų, tyrinėtojų grupių, fakultetų, atskirų darbuotojų. Tarpdisciplininės studijos patrauklesnės už siauras, moksliniai tyrimai turi būti platesni, sietini su fundamentiniais. Europiniuose projektuose būtinas horizontalus bendravimas. Taip pat slėnio „Nemunas“ laboratorijose sieksime atvirumo, kad nebūtų atskirų tyrinėtojų grupių uždaro laboratorijos. Sieksime kuo platesnio prieinamumo įvairioms tyrėjų grupėms ir kuo platesnio pačių laboratorijų darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimo. Tokia mūsų siekiamybė, kurią mes propaguojame. Neuzilgo bus pasirašyti visų laboratorijų ir mokslo centrų veiklos reglamentai.

ML. Kaip universitete ir slėnyje „Nemunas“ skatinsite mokslo projektus, apskritai – mokslinę veiklą?

A. Maziliauskas. Taikomuosiuose užsakomuosiuose tyrimuose vis dar per mažai atsižvelgiame į maisto grandinėje esančių įmonių ir potencialių užsakovų reikmes. Jie turi nemažai problemų, ne viską ir mes padarome, kad mūsų bendradarbiavimas būtų gilinamas ir plečiamas. Per maisto gamintojus, perdirbėjus, jų asociacijas galėtume padaryti daug bendrų tyrimų. Dabar kalbamės ir su maisto prekybininkais, o jie taip pat turi nemažai problemų.

Maisto saugos svarba tik didės

ML. Vokietijoje ir visoje ES didelę sumaištį sukėlė *E. coli* bakterijos ant, spėjama, pupelių daigų. Užkratus jau nusinėšė daugiau kaip 30 žmonių gyvybes. *Escherichia coli* bakterijos ant mėsos Prancūzijoje susargdino jau 7 vaikus. Tvirtinama, kad minėtų bakterijų atsparumą antibiotikams didina tai, kad gyvuliai šeriami didelėmis dozėmis antibiotikų.

A. Maziliauskas. Labai svarbi tyrimų sritis. Maisto saugos dalykai bus vis aktualesni ir svarbesni visoje grandinėje nuo lauko iki stalo. Mūsų universitetas šioje srityje turi gerą įdirbį. Ar valstybės mastu reglamentų ir kontrolės institucijos pakankamai sugeba visą šios grandinės veiklą kontroliuoti – kitas klausimas. Man pačiam dirbant LR Žemės ūkio ministerijoje teko prisidėti prie šios struktūros kūrimo. Ji patikima ir kokybiška, bet ar iš Europos Tarybos ateinantys reglamentai pakankami Lietuvoje? Antai ES nereikalauja tirti nitratų kiekio daržovėse, bet mums gal reikėtų vis dėlto tų nitratų kiekį tirti? Žodžiu, klausimų kyla. Dar yra dėl ko tartis. Kalbant apie kontrolės elementus ir priemones, būtų galima pasiūlyti ir kai ką naujo, bet patį apsaugos mechanizmą turime neblogą.

Kitas dalykas, kad maisto gamyba, saugaus ir ekologiško maisto diegimas ir populiarinimas visuomenėje, produktų ir šios idėjos ekspertavimo svarba didės, tad čia mes galime įgyti gerą veiklos nišą – mokslo ir gamybos prasme. Tai labai svarbi sritis ir ja privalome rūpintis, o ateityje jos svarba tik didės.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Tarpdisciplininė muzikologija

Lietuvos mokslininkų sąjungos Tarpdisciplininės muzikologijos grupė (iš kairės): prof. dr. Darius Kučinskas, sekretorius doc. Rolandas Aidukas, pirmininkas prof. dr. Karolis Rimtautas Kašponis, doc. Romaldas Misiukevičius, doc. dr. Rimantas Astrauskas (LMS salėje, Vilniuje, 2011 05 13)

Rolandas AIDUKAS
Lietuvos mokslininkų sąjungos
Tarpdisciplininės muzikologijos
grupės sekretorius,
Lietuvos muzikos ir teatro
akademijos docentas

Lietuvos mokslininkų sąjungoje susikūrė (2011 05 13) naujas struktūrinis padalinys – Tarpdisciplininės muzikologijos grupė. Jos iniciatorius – profesorius, humanitarinių mokslų (muzikologijos) daktaras Karolis Rimtautas Kašponis, kuris ir išrinktas grupės pirmininku.

Muzikos mokymas Lietuvoje turi senas ir galias tradicijas. Čia reikėtų priminti muzikos dalyko, kaip mokslo, dėstymą senajame Vilniaus universitete ir ypač 1667 m. profesorius Žygimanto Liauksmino išleista vadovėlių „Muzikos mokslas ir praktika“ („Ars et praxis musica“). Laiko tėkmėje šios mokslo šakos raida priklausė nuo šalies politinės padėties. Muzikos mokslui įtakos turėjo ir šalies mokslinis potencialas, ypač pasaulio muzikologija.

Tarpdisciplininės muzikologijos grupės Lietuvos mokslininkų sąjungoje atsiradimui reikšmės turėjo Tarpdisciplininės muzikologijos (*Interdisciplinary Musicology*) konferencijos, vykusios Šefildo (Sheffield) universitete (Anglija, 2010 07 23–24), problematika. Jau pats pavadinimas nusako, kad tyrimuose remiamasi ne viena mokslo šaka, tačiau pagrindinis dalykas yra muzikologinis požiūris kiekviename tyrimo etape. Konferencijoje dalyvavo apie 80 dalyvių, tačiau pranešimų buvo perpus mažiau, nes pranešimą ruošė du ir daugiau artimų ar skirtingų sričių mokslininkai. Pavyzdžiui, buvo gretinamos tokios mokslo šakos kaip muzikologija – biologija, etnomuzikologija – akustika, muzikos atlikimas – psichologija, muzikologija – statistika, lyginamoji muzikologija – genetinė antropologija.

Šioje konferencijoje Kauno technologijos universiteto prof. dr. Darius Kučinskas ir jo kolega doc. dr. Rytis Ambrzevičius pateikė stendinį pranešimą „Ar iš tikrųjų „nacionalinis kompozitorius“ yra nacionalinis?“, metodologiniu pagrindu remdamiesi prof. K. R. Kašponio studija „Lietuvių muzikos melodika ir harmonija“ (rusų kalba, reziumė prancūzų, anglų, vokiečių ir lietuvių kalbomis, Vilnius: Mokslas, 1992).

Jie atliko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, lenkų ir džiukų liaudies dainų lyginamąjį tyrimą.

Prof. K. R. Kašponis, Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmasis individualiai priimtas narys – muzikologas, ėmėsi iniciatyvos sudaryti Tarpdisciplininės muzikologijos grupę iš mokslininkų, kurių darbai atitinka šią tyrimų kryptį. Grupėje yra ir tie mokslininkai, kurie dalyvauja sinestetijos fenomeną turinčio menininko M. K. Čiurlionio ir vieno žymiausių šiuolaikinių mąstytojų Algirdo Juliaus Greimo atminimo ir įamžinimo darbuose.

Norėčiau išsakyti keletą minčių apie prof. K. R. Kašponio mokslo darbų. Su jais susipažinau gilindamas žinias Lietuvos muzikos akademijos (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija) Meno aspirantūroje, vadovaujant prof. R. K. Kašponiui. Profesorius yra tarpdisciplininės ir lyginamosios muzikologijos pradininkas Lietuvoje.

Būdamas profesorius aspirantu susipažinau ir su jo intelektualine biografija. Jis – mokytojų sūnus, tėvų noru stojo į Vilniaus universiteto Ekonomikos mokslų fakultetą, o savo noru tuo pat metu įstojo į Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos muzikos mokyklos prof. Povilo Tamuliūno, kuris tuo metu buvo ir Lietuvos valstybinės konservatorijos prorektorius, kompozitorius ir muzikos teoretikas, kompozicijos klasę.

Studijuoti Vilniaus universitete sekėsi, jis buvo akademinės grupės seniūnas, o už pažangų mokymąsi dažniausiai gaudavo padidintą stipendiją. 1953 m. organizavo universiteto kamerinį orkestrą iš 24 studentų ir jam vadovavo. Aktyviai dalyvavo studentų mokslinės draugijos veikloje, premijuotas už mokslo darbą apie Lietuvos pramonės raidą, kuriame statistikos vaidmuo buvo vienas svarbiausių. Universitete išklaušė ir išlaikė aukštosios matematikos kurso du egzaminus pas žymų matematiką ir rektorių prof. Joną Kubilių. Taip pat išklaušė ir sėkmingai išlaikė teorinės statistikos, ekonominės ir pramonės statistikos dalykų egzaminus. Atlikdamas Lietuvos plano komisijoje priešdiplomine praktiką, parašė diplominį darbą apie Lietuvos pramonės raidą, kuriame vyravo statistinė analizė. Diplominio darbo vadovas – žymus tarpukario ekono-

mistas-teoretikas, Vilniaus universiteto rektorius prof. Jonas Bučas.

Muzikos mokykloje K. R. Kašponis parašė diplominį darbą – Siuitą solistui, chorui ir fortepijonui. Vadovas – prof. P. Tamuliūnas, kurio šeimoje, pakviestas profesoriaus, gyveno diplomantas.

1956 m. pavasarį šiuos abu diplominius darbus – ekonomikos (su svaria statistikos dalimi) ir muzikos kompozicijos kūrinių – sėkmingai apgynė. Galima tvirtinti, kad abiejų mokyklų išduoti diplomai tapo tramplinu į tolesnį tarpdisciplininio darbo tyrimą.

Baigęs abi mokyklas, 1956 m. K. R. Kašponis buvo paskirtas įkurti Ukmergės muzikos mokyklą ir buvo jos pirmuoju direktoriumi. Vėliau jis studijavo choro dirigavimą Lietuvos valstybinėje konservatorijoje, buvo studentų mokslinės draugijos pirmininku. Baigęs konservatoriją su pagyrimu, buvo pakviestas joje dėstyti. Jo specialybės pedagogas konservatorijos prorektorius prof. Antanas Budriūnas ne kartą primindavo, kad vertėtų sujungti tas žinias, mokėjimus ir įgūdžius, kurie buvo įgyti visose trijose švietimo įstaigose.

Konservatorijoje prof. K. R. Kašponis buvo choro dirigavimo ir partitūrų skaitymo klasių vedėjas, parašė keletą vadovėlių bei mokomųjų knygų ir 1981 m. apgynė disertacinį darbą apie lietuvių chorinės muzikos *a cappella* vaizdų pasaulį ir nacionalinės specifikos klausimus.

Tęsiant pradėtus tyrimo darbus apie lietuvių choro muzikos nacionalinės specifikos klausimus, išsryškėjo, kad šie klausimai, pirmojoje disertacijoje apibrėžti remiantis lietuvių muzikologų A. Ambrazo, J. Antanavičiaus, J. Čiurlionytės, J. Gaudrimo, J. Juzeliūno, V. Landsbergio, O. Narbutienės ir kitų moksliniais teiginiais, yra nepilni, tad vėliau reko ieškoti naujų tyrimo kelių.

Remiantis mokslininkų A. Milkos, V. Paketūro, K. Žukausko mintimis, prof. K. R. Kašponis atliko lietuvių muzikos lyginamąjį tyrimą, kurį paskelbė disertacijoje, deponuotuose darbuose bei planiniuose mokslo-tiriamuosiuose (1985–1989 m.) darbuose ir monografijoje „Lietuvių muzikos melodika ir harmonija: Bendrumo faktorių ir skirtumų funkcijų lyginamasis tyrimas“ (Vilnius: Mokslas, 1992). Tyrimo pagrindu panaudotas lyginamasis ir tikimybinis-statistinis metodai.

Kijevo valstybinėje konservatorijoje antroji prof. K. R. Kašponio disertacija 1989 m. sėkmingai praėjo svarstymus ir buvo rekomenduota ginti. Iki to laiko disertacinio lygmens lyginamųjų ir tarpdisciplininių tyrimų Lietuvoje nebuvo, todėl prof. K. R. Kašponis šioje srityje laikytinas pradininku.

Svarbia laikytina monografijos turinio publikacija knygoje „Universalumai muzikoje“ (*Les universaux en musique*, Paryžius: Sorbonos leidykla, 1998), kuri, mūsų džiaugsmui, yra skirta Algirdo Juliaus Greimo atminimui. Išspūdinga profesoriaus publikacija yra „Euro-

pos semiotikos studijų metraštyje“ (*Europäische Zeitschrift für Semiotische Studien*, Viena, Budapeštas, Madridas, Perpinjanas, 2001), kuria užbaigiamas skyrius „Kas yra „austriška“ muzika?“.

Tačiau dėl to meto politinės situacijos, kuomet disertacinio darbo gynimas buvo perkeltas iš Kijevo valstybinės konservatorijos į Lietuvos muzikos akademiją, kuri tik ką buvo gavusi teisę priiminėti habilitacines disertacijas, gynimas neįvyko.

Svarstant mokslo laipsnių sistemą, tuometinis Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas prof. Rolandas Pavilionis yra sakęs, kad habilituoto daktaro laipsnis jau atgyveno ir paskutiniu metu tapo beįsigimstančiu. Lietuvos Mokslo Tarybos nuomone, habilituoto daktaro laipsnis turi būti paliktas, jį galėtų suteikti Lietuvos mokslų akademija, tačiau dabar ši sistema turi rimtų trūkumų – vertinimo kriterijai bei reikalavimai atskirose srityse, įvairiuose universitetuose gerokai skiriasi (ši informacija buvo pateikta radijo „Laisvoji Europa“ 2001 m. gruodžio 21 d. laidoje).

Šiuo metu habilituoto daktaro mokslo laipsnis Lietuvoje yra panaikintas. Galbūt šiam sprendimui įtakos turėjo ir šalies politikų valia.

Grįžtant prie prof. K. R. Kašponio tarpdisciplininio mokslo darbo – monografijos „Lietuvių muzikos melodika ir harmonija“, tenka prisiminti, kad svarbų atsiliepimą apie šį darbą parašė Jėzaus draugijos Lietuvos ir Latvijos provincijos kurijos vadovas, fizikos ir matematikos mokslų daktaras, vyskupas Jonas Boruta SJ (1994 06 09). Jis rašo, kad „[...] darbe pristatomos metodikos taikymas, padės spręsti šiandieninę Lietuvos Bažnyčioje religinės muzikos atskyrimo nuo pasaulietinės bei liturginės muzikos sakralumo problemas“.

Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje dėstau „Lietuvių choro meno istoriją“, į kurią kaip viena iš dalių įeina „Lietuvių religinė choro muzika“. Panaudojant lyginamąjį ir tikimybinį-statistinį tyrimo metodą, numatau spręsti minėtą aktualią problemą. Požiūris į tarpdisciplininę muzikologiją Lietuvoje iki šiol nebuvo palankus, todėl dabar Lietuvos mokslininkų sąjungoje įsteigtoji Tarpdisciplininės muzikologijos grupė skatins mokslininkus svarbiems šios krypties darbams.

TARPTAUTINIAI METAI

Sugrįžo prie šaknų, į savo Itakę

■ Atkelta iš 1 p.

Europos mastu institucija – Tarptautinis dialogo centras. Jo veikla bus skirta tyrinėti ir puoselėti tarpkultūrinį dialogą, dialogo meną ir praktiką įvairiuose pasaulio paribiuose. Dialogo centrą atidarė Lenkijos Respublikos Prezidentas Bronislavas Komorovskis (Bronisław Komorowski), Lietuvos Respublikos kultūros ministras Arūnas Gelūnas, būrys abiejų šalių oficialių asmenų.

Tarptautinis dialogo centras Krasnogrūdoje savo veiklą pradėjo Č. Milošui skirtą paroda ir „Europos Agoros“ renginiais. Pirmą dieną vyko Filosofų Agora „Svetingoji Europa“, Poetų Agora „Europos vaikas“ (joje dalyvavo ir poetas Marcelijus Martinaitis), o vakare Seinų bazilikoje vyko Menininkų Agora – oratorija „Sugrįžimas“. Kitą dieną visi Č. Milošo 100-osioms gimimo metinėms skirtieji renginiai iš Krasnogrūdos persikėlė į Seinus ir tęsėsi liepos 1 ir 2 dieną: vyko parodų atidarymai, diskusijos „Gimtosios Europos vizijos“ (ši tema nagrinėta net keturiuose simpoziumuose), netrūko vietos ir menams.

Taip pagerbiant Č. Milošo 100-ąsias gimimo metines kaimyninėje šalyje buvo pasitikta ir liepos 1-ąją prasidėjusi Lenkijos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai pradžia. Vargu ar pavyktų rasti geresnį Lenkijos pirmininkavimo ES globėją už Česlavą Milošą, „Gimtosios Europos“ autorių ir santarvės tarp tautų skelbėją.

Išeiti, kad sugrįžtum

„Sugrįžti prie savo šaknų, į savo Itakę, yra žmogaus dvasioje įrašyta lemtis“, – 2000 m. sakė Česlavas Milošas susitikimo metu Vilniaus universitete. Tikriausiai tą akimirka jautėsi laimingas, patyręs dvasios pilnatvę, nes išsipildė jo lemtis. Poetas sugrįžo į savąją *Alma mater*, kur 1929 metais pradėjo mokslus, o 1934 m. įgijo teisės magistro diplomą. Į tarpą tarp šių dviejų datų telpa daug reikšmingų jo gyvenimo įvykių. Būtina paminėti 1930-uosius metus, kai universiteto laikraštėlis „Alma Mater Vilnensis“ išspausdino du pirmuosius jo eilėraščių „Kompozicija“ (Kompozycja) ir

Atminimo lentos Česlavui Milošui atidengimo ceremonijoje – Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, iš kairės – Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka, Česlavo Milošo sūnus Anthony Miłosz, LR kultūros ministras Arūnas Gelūnas ir Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Janusz Skolimowski

„Kelionė“ (Podróż). Įdomu, ar to meto Vilniuje gyveno toks ateities spėjikas, kuris būtų numatęs šio devyniolikmečio šuolį į poetinio olimpo viršūnes? Tikriausiai tų pranašų buvo gerokai mažiau, negu mūsų laikais, pagaliau juk ir poeto skrydis buvo uždelsto veikimo, tęsėsi lygiai 50 metų, nes Nobelio literatūros premija Česlavas Milošas apdovanotas 1980-aisiais. Taip ir knieti sugretint: nuo „Alma Mater Vilnensis“ iki Nobelio premijos. Nuo ištakų ligi pasaulinio pripažinimo – įstabus skrydis.

Yra dalykų, kurių į tikslaus žinojimo kerteles nesudėliosi – jiems tenai ankšta. Mūsų išskirtieji du tarsi kraštutinumai tėra atskaitos taškai, kūrybinės asmenybės gyvenimo stotelės, nors gal ir nepalyginamos pagal svarbą. „Alma Mater Vilnensis“ buvo tik pradžia, atspirties taškas tolesniam ir aukštesniam skrydžiui, bet be pradžios nebūtų tolesnių žingsnių. Gerokai svaresnė vieta Č. Milošo biografijoje ir tyrinėtojų vertinimuose tenka jo su bendraminčiais 1931 m. įkurtajam literatų grupės „Žagarai“ to paties pa-

vanimo žurnalui. Č. Milošas buvo žurnalo redaktorius ir vienas autorių. Tai jau buvo rimta paraiška ateičiai, bylojusi apie naujų jėgų to meto lenkų literatūroje brandimą. Žingsnis beliko ir iki pirmosios Č. Milošo knygos pasirodymo – „Poema apie sustingusį laiką“ („Poemat o czasie zastygłym“) buvo išspausdinta 1933 metais. Tai vis studijų metų Vilniaus universitete, tada vadinto Stepono Batoro vardu, kūrybinės veiklos pasekmės.

Kūrybos pakopos vedė vis aukštesn, bet kaip parodė laikas ir tolesni įvykiai – galima eiti į priekį nieko nepamirštant ir neprarandant iš praeities. Iprastiems, kasdieniams, daugeliui žmonių patirčiams ir išjaustiems įspūdžiams Č. Milošas suteikė visuotinumą prasmę, įliejo kiekvienam žmogui suprantamos, jaudinančios ir prie ištakų sugrąžinančios energijos. Poezija viskas reikšminga: ir paupio vešli lanka dar nešienauta, kur tarpsta žolės, gėlės, tokios pažįstamos ir savos lietuviško kaimo vaikui, kur visa persmelkia kvapai ir spalvos – pasirodo, visi tie pirmą kartą sąlyčio su gimtine įspūdžiai laike nenuykdami, priešingai – išlieka kaip rišamoji grandis su prabėgusiu laiku ir patirtimi, virstančia išmintimi. Daugeliui gyvenimo dešimtmečių prabėgus savo kūryboje Milošas įrodys, kad visa ši

pirmą kartą žmogaus, kiekvieno iš mūsų asmeninės patirties vertybė, kviečianti atsigręžti ir iš naujo išgyventi kadais patirtus jausmus.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius humanitarinių mokslų daktaras Mindaugas Kvietkauskas

Č. Milošui ramus viksvų rudens šiurenimas yra svarbiau už didmiesčių dundesį, nebent apsiereikę futuristų pasekėjai galėtų įrodyti priešingai. Kol kas neįrodo. „Mano gimimo vieta – tai didžiulė jėga. Išsaugojau pagarbą ir meilę Lietuvai už vaizdus, matytus vaikystėje: už pirmą pamatytą medį, už paukščius, už dainas, girdėtas prie Nevėžio krantų“, – kalbėjo Č. Milošas. Šilti poeto jausmai savo gimtinei jaudina, sušildo, teikia pasitikėjimo sakomų žodžių nuosirdumu. Lyg ir paprastos tiesos, tačiau jomis užburti gali tik prarastąjį laiką sugebantis sugrąžinti poetas.

„Žemaitės motinos ir lenko tėvo sūnus“, kaip pats save yra pristatęs, visą

Atidengiant atminimo lentą Č. Milošui dalyvavo nemažai žymių Lietuvos ir Lenkijos mokslo ir visuomenės veikėjų

savo gyvenimą jautė ištikimybę kraštui, kuriame gimė, pirmą kartą išvydo plaukiančius debesis virš žalumoje skendinčių Nevėžio krantų, išmoko skirti gėrį nuo blogio, gyvenimo spalvas ir atspalvius, daugybę kitų svarbių ir ne tokių svarbių dalykų. Metams bėgant atėjo supratimas, kad tie kasdienybėje tarsi ne itin reikšmingi dalykai kartais geriausiai išlieka atminty, įsiurbia į pasąmonę, neapleidžia, o atsidūrus toli nuo tėvynės gali tapti esminiais, kartais svarbiausiais išgyvenimais. Nevėžio vingis, už kurio kas vakarą leidžiasi saulė, paprasčiausia žalia pieva tampa pastovumo konstanta šiame taip greit kintančiame pasaulyje. Vargu ar vien tik „Alma mater Vilnensis“ padėjo tas paprastas tiesas poetui suvokti. XX amžius jį blaškė tarp Senojo ir Naujojo pasaulio, kartu apdovanojo

poezijos metro šlovę, tapęs vieningos Europos ir pasaulio žmogaus įvaizdžiu – metafora. Pačiame Lietuvos centre, Kėdainių krašte, gimęs lenkiškos kultūros, bet lietuviškos jaunosios poetas pastebėjo, kad jau vien dėl šio fakto turėjęs didesnę teisę už Adomą Mickevičių išsitariti: „Lietuva, tėvyne mano...“. Norėjo ir galėjo tapti Lietuvos poetu, rašytoju, bet netapo, nes išskyrė kalbą. Č. Milošas rašė lenkų kalba, buvo lenkų kultūros žmogus, kaip ir daugelis bajoriškosios Lietuvos atstovų. Tai jam nesutrukdė vadintis, kartais net pabrėžtinai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paskutiniu piliėčiu. Jaudinanti ištikimybė valstybei, kurios nebėra, bet kuriai prisiekė ir tarnavo jo protėviai. Ištikimybė pasirodo esanti stipresnė už geopolitines XX amžiaus realijas.

lavo Milošo idėjų ir kūrybos svarbą. Įvardijęs save paskutiniu LDK piliėčiu jis svarbus mums ne tik savo pasaulinio garso kūryba, bet ir lietuvių ir lenkų tautas vienijančiu pilietišku. Studijos Stepono Batoro universitete Vilniaus mieste suvaidino išskirtinį vaidmenį Č. Milošo asmenybės formavimuisi. Č. Milošui daugiakultūris Vilnius buvo artimas ir gerai suprantamas. Šliedamasis prie savo ištakų, apie tai rašydamas, jis savo kūryba sugebėjo apžavėti pasaulį. Būdamas pasaulio žmogumi pelnė Pasaulio tautų teisulio vardą, kas jam nesutrukdė išlikti lietuviu ir lenku viename asmenyje. Prezidentė palygino Česlavą Milošą su Adomu Mickevičiumi – abu poetai lietuviams ir lenkams ypač svarbūs savo vienijančia kūryba. Nepamiršti Č. Milošo nuopelnai prisidedant prie komu-

Česlavo Milošo eilėraščius skaito lenkų aktorius Adam Bauman, trečia iš kairės – solistė Asta Krikščiūnaitė ir Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro muzikantai

supratimu, kad didžiosios tiesos savo esme yra paprastos, o semtis stiprybės ir kurti neįmanoma be sugrįžimo.

Kad visa tai aštriai pajauštum, išgyventum, suvoktum ir kitiems perteiktum maža sėdėti ir laukti nušvitimo ant gimtos gryčios slenksčio ar kelmo sodo pakrašty, nebent būtum užsispyręs ir kitoniškos patirties nepriimančias budistas. Ir pačiam Č. Milošui, matyt, reikėjo atsiplėšti nuo savosios Itakės, atsidurti kitose geografinėse erdvėse, kitame istoriniame laike. Suvokimas ateina lėtai žingsniais ir tik tam, kad sugrįžtum.

Ištikimybės jėga kaip moralinė kategorija

Į savąją *Alma mater* Česlavas Milošas sugrįžo ženkle – atminimo lentos su bareljefu pavidalu, įgijęs

Šiandien jis sugrįžta pas mus, į mus ir mums, kad savo kūryba ir gyvenimo pavyzdžiu padėtų suvokti paprastas gyvenimo ir kūrybos tiesas, o ištikimybės principui sugrąžintų moralinės kategorijos prasmę.

Svarbus tautas vienijančia kūryba

Skambant šv. Jonų bažnyčios varpinės varpams prasidėjo atminimo lentos Česlavui Milošui atidengimo renginys Vilniaus universiteto M. K. Sarbievijaus kieme. Filologijos fakulteto dekanas doc. dr. Antanas Smetona sveikina susirinkusius, tarp kurių yra ir poeto sūnus Anthony Miłosz iš JAV, žodį suteikia Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitėi. Jos Ekselencija pabrėžė didžio Lietuvos ir Lenkijos sūnaus Čes-

nistinio totalitarizmo žlugimo. Todėl, teigė Lietuvos Prezidentė, Č. Milošui skirtais metais turime giliau apmąstyti ir plačiau skleisti jo kūrybą, tiesiančią tiltus tarp lietuvių ir lenkų tautų.

Lenkijos ambasadorius Janusz Skolimowski savo prakalboje priminė kitą garsią Nobelio literatūros premijos laureatę (1996 m.) kroatietę Vislavą Šymborską (Wisława Szymborska), kuri keliais tiksliais žodžiais apibūdino Č. Milošo kūrybos svarbą jos kartos lenkų poetams. Ambasadorius pasidžiaugė bendrais lietuvių ir lenkų projektais, skirtais 100-osioms Č. Milošo metinėms, priminė, kad 2010 m. Lietuvos Respublikos Seimas ir Lenkijos Respublikos Seimas priėmė nutarimą 2011-uosius paskelbti Česlavo Milošo metais, o abiejų valstybių Prezidentai – Dalia Grybauskaitė ir Bronisławas

Literatūros tyrinėtoja profesorė Viktorija Daujotytė

■ Nukelta | 13 p.

Iškilmingą literatūros ir muzikos vakarą Č. Milošo 100-osios gimimo metinėms paminėti vedė aktorė Birutė Mar

Poetė Jane Hirshfield iš JAV perskaitė savo parašytąjį „Laišką Cz.“ – eilėraščių Č. Milošo atminimui

Aktorius Vladas Bagdonas klausytojus panardino į Česlavo Milošo eilėraščių erdves

BALTŲ PRIEŠISTORĖ

Lietuvoje pagerbta Jūratė Statkutė de Rosales (2)

Jūratė STATKUTĖ de ROSALES

Pabaiga, pradžia Nr. 12

Jordanas rašo, kad Skandija yra Kodano įlankoje (*Codanus sinus*). Kadangi nurodo, kad toje vietoje į jūrą įteka Vysla, yra aišku, kad jis kalba apie Gdanską įlanką.

Codanus yra lotyniškas prūsiško žodžio *godian*, reiškiančio „gudas“, tarimas. M. Pretorijus patvirtina, kad *sinus Codanus* pavadinimo reikšmė yra Gudų įlanka: „*Sunt qui Gothicum nomen a Godan & Codano Sinu derivare fatagunt.*“

Tuo M. Pretorijus sutinka su kitu, irgi vietiniu liudininku, Dancige gimusiu geografu, Leideno universiteto profesoriumi, istorinės geografijos pradininku P. Kliuverijumi (*Philippus Cluverius*, 1580–1623). M. Pretorijus apie jį rašo:

„Taigi Kliuverijus yra iš čia, iš Kodano, ar Godano, įlankos, (iš) pagarsėjusio ir karaliaus verto prūsų miesto Genaro, kurį liaudis vadina Dantisku, t. y. Dancigu. Taip yra todėl, kad senovėje jį vadino Gydonijumi, taip nurodant jo kilmę.“ „*Cluverius ab hoc Codano seu Godano sinu, celeberrimum Regalis Prussiae Urbem Gedarum dictam, vulgo Dantiscum, seu Danzig. Quod aliis Gythonium, veterum cultorum nomine vocatum, audit; suma traxisse originem testatur.*“

Kitoje savo knygoje „*Mars Gothicus*“ (1691) M. Pretorijus papildo, jog visa ta apylinkė esanti gudų kilmės vieta: „*Prussia antiqua ac nativa gothorum sede.*“

Tenka vėl pabrėžti, kad Prūsija vakarinę baltų genčių buvo apgyventą nuo proistorės iki XIV amžiaus.

O ką sako Ispanijoje?

Ketvirtajame ir penktajame mūsų eros amžiuose būta nemažai asmenybių, palikusių savo laiškus ir kronikas, aprašančius ano meto įvykius.

Šventasis Jeronimas, miręs 420 metais, gimė Dalmatijoje maždaug 340 metais. Savo gimtajame mieste Estridone 392 metais išgyveno gudų okupaciją, kai gudai veržėsi į Panonę. Vėliau šv. Jeronimas gyveno Romoje ir iš ten persikėlė į Betlėjų, kur atsidūrė tuomet, kai gudai 410 metais užėmė Romą, o 412 metais persikėlė gyventi į Akvitaniją (Prancūzija).

Paulius Orosijus (*Paulo Orosio*, 383–420), gimęs Ispanijos Galicijoje, buvo priverstas bėgti 409 metais, artinantis į Ispaniją suevų, vandalų ir alanų invazijai (ne gudų, nes gudai į Ispaniją atvyko pusę šimtmečio vėliau).

Hidacijus (*Hidacio*, 400–469), Akva Flavijos vyskupas, buvo tiesioginis suevų invazijos Portugalijoje liudininkas ir aprašė jų žiaurumus, ypač smulkiai išdėstydamas vietiniams gyventojams daromą skriaudą. Senatvėje buvo gudų atvykimo į Ispaniją 465 metais liudininkas ir juos sutiko kaip išlaisvinimo pulkus.

Išskyrus šv. Jeronimą, kuris turėjo iš anksto susidariusią nuomonę apie gudus ir išlaikė jų atžvilgiu pagiežą nuo jaunystės laikų, kiti to meto svarbūs kronikininkai – Orosijus ir Hidacijus – savo raštuose nuolat pabrėžia kontrastą tarp suevų ir gudų. Tačiau abu rašė tiksliai kaip savo laikotarpio liudininkai ir nė vienas jų nekalbėjo apie ankstesnę gudų istoriją.

Apie ją kalbėjo šv. Izidorius Sevilietis (*San Isidoro de Sevilla*, 560–636) savo

Susitikimas „Vermės“ leidykloje: Jūratė Statkutė de Rosales, Lietuvos mokslo akademijos narys-korespondentas Romualdas Grigas ir leidyklos vadovas Petras Jonušas

Vilniaus pedagoginiame universitete birželio 15 d. mūsų tautietei iš tolimosios Venesuelos Jūratėi Statkutei de Rosales suteiktas garbės daktaro vardas. Jos atvykimo į Lietuvą datai buvo priderintas ir jos naujosios knygos „Europos šaknys ir mes, lietuviai“

išleidimas. Knygą paruošė ir išspausdino leidykla „Knygų kelias“, vadovas Petras Jonušas.

Praėjusiam laikraščio numeryje pradėjome spausdinti Jūratės Statkutės de Rosales knygos „Europos šaknys ir mes, lietuviai“ I dalį. Šiame numeryje spausdiname likusią dalį.

Taip pat pateikiame meno filosofo, habilituoto mokslų daktaro, profesoriaus Algirdo Gaižučio ir Lietuvos mokslų akademijos nario, habilituoto socialinių mokslų daktaro, profesoriaus Romualdo Grigo išvalgas.

„Europos šaknys ir mes, lietuviai“

knygoje apie gudus, vandalus ir suevus „*De regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum.*“ Kaip ir Jordanas, jis įtraukia plačią ir seną gudų tautos praeitį į savo istoriją. Jo sakinyje „jie yra tie, kurių Aleksandras patarė nejudinti, Pyrus irgi jų bijojo, Cezaris vengė minėti“ („*enim sunt quos etiam Alexander vitandos pronuntiavit, Pyrrhus pertimuit, Caesar exhorruit*“) vėliau gudų buvo plačiai su pasididžiavimu kartojamas Ispanijoje (žr. A. Kardobensio (*Cordobensis*) laiškus). Ir dar vėliau, jau XIII amžiuje, jį pakartojo R. Chimenesas de Rada (*Rodrigo Jiménez de Rada*).

Šv. Izidorius savo istoriją pradeda nuo Julijaus Cezario laikų, nuo prasidėjusių gudų susirėmimų su Roma. Istoriją baigia vizigotų karalystės įvykiais Ispanijoje iki 624 metų. Taip pat patvirtina, kad jo laikais gerai buvo žinoma tolima gudų istorija, ankstesnė už IV amžių.

Kalbėdamas apie gudų kilmės vietą, šv. Izidorius teptasako, kad jie išvyko iš šiaurės, iš „ten, kur šiaurinis šaltis nuolat supa Skitijos karalystę“ („*Septentrionis glacialia juga inhabitantes circa Scythica regna*“), ir pridėda, kad iš ten gudai atėjo iki Dunojaus. Rašydamas „Skitijos karalystę“, Izidorius tuo savaime išbraukia Skandinaviją, nes Skitija niekada nesiekė Skandinavijos. Skitijos vardu buvo vadinamos žemės nuo Baltijos jūros pietryčių pakrantės iki Juodosios jūros.

Ne mažiau svarbus buvo ir Toledo arkivyskupas R. Chimenesas de Rada (*Rodrigo Jiménez de Rada*, 1170–1247), „*Historia Gótica*“ autorius. Dabartinis to veikalo kuratorius Ž. Valverdė (*Juan Fernández Valverde*) nurodo, kad „norint susidaryti vaizdą apie tai, kiek šaltinių naudojosi Chimenesas de Rada, reikia įsidėmėti jo bibliotekos *Santa Marta de Huerta* vienuolyne dydį: 5,53 metrai ilgio“, kas anais laikais buvo neįprasta.

F. Valverdė išvardija veikalus, kuriais, atrodo, daugiausiai naudojosi

arkivyskupas, rašydamas pirmuosius „Gudų istorijos“ („*Historia de los Godos*“) skyrius. *Vervedės* nuomone, tai buvo Izidorius ir Jordano istorijos, tačiau, „kalbant apie tuos pirmuosius skyrius, reikia turėti omeny, kad Chimenesas de Rada naudojami šaltiniai savo nuožiūra. Tas bruožas būdingas jo rašymo sistemai: niekada nepasitenkina tik vienu šaltiniu, visada turi du ar daugiau šaltinių.“

Skyrius, kuriame arkivyskupas kalba apie gudų kilmės vietą, prasideda asmenišku paaiškinimu. Chimenesas de Rada sako, kad gudų kilmės ir darbų klausimą tyręs remdamasis įvairiais autoriais ir panaudojęs dar ir tai, ką buvo pats surinkęs ir perrašęs. Išvadoje kartojta tai, ką rašė Jordanas, bet savaip: „*In Oceani solo esse magnam insulam nomine Schanciam, quam Pompeius Mela dicit esse positam in Codono Oceani maris sinu, lateribus pandis per longum ducta sese concludens. Et habet ab Oriente Instulam fluvium, qui a Sarmaticis montibus ortus in conspectu Schancie trissulcus illabitur Oceano septentrionali et diuidit Scitiam et Germaniam.*“

„Okeane yra didelė sala, vadinama Skancia, apie kurią Pompėjus Mela sako, kad ji yra Kodano įlankoje, vingiuotais kraštais, tęsiasi į ilgį ir į save užsibaigia. Ir kad ji driekiasi į rytus nuo Instulos upės, kuri išteka iš Sarmatijos kalnų, ir ten, kur matosi Skancia, trimis šakomis įteka į Šiaurės okeaną ir skiria Skitiją nuo Germanijos.“

Taigi Chimenesas de Rada rašo, kad sala Skancia yra į rytus nuo Instulos žiočių (Vysla tuomet buvo vadinama Įstula), Kodano įlankoje, ir kad ten, kur upė įteka į įlanką, matosi Skancios sala. Būdinga, kad vartodamas savo laikų pavadinimus, autorius parodo žinojimą, apie kokią geografinę vietovę yra kalbama.

Alfonso X gerai žinojo

Karalius Alfonso X Išmintingasis (*Alfonso X El Sabio*, 1221–1284) gudų istoriją įtraukė į Ispanijos „Didžiąją

visuotinę istoriją“ („*Grande e general estoria*“).

Kai karalius nurodo, kokius šaltinius naudojo, rašydamas savo monumentalų Ispanijos istoriją, kurioje neišvengiamai turėjo figūruoti gudų istorija, jis visų pirma mini *Rodrigo Chimenesą de Radą*:

„Paėmėme arkivyskupo don Rodrigo kroniką, kurią jis parašė mūsų tėvo, karaliaus don Fernando įsakymu, ir tai, ką rašė Tujo vyskupas Maistras Lukas, ir Paulius Orosijus, ir Lukas, ir Šventas Izidorius Jaunasis, ir Galicijos vyskupas Idacijus, ir Toledo vyskupas Sulpicijus, ir kitus raštus iš Toledo konsiliumų, ir Šventųjų Rūmų kancleris don Jordanas, ir Klaudijus Ptolomėjus, kuris geriau už visus kitus iki jo laikų išdėstė žemės lanką, ir Dioną, kuris parašė tikrą gudų istoriją, ir Pompėjų Trogą, ir kitas Romos istorijas.“ {...}

Šiame sąrašė, kuris prasideda R. Chimeneso minima istorija, kurią Toledo arkivyskupas parašė karaliaus Fernando III Šventojo laikais, atsiranda dar vienas don Jordanas, greičiausiai Jordanas, nors nėra žinoma, kad „Getikos“ autorius būtų kada nors buvęs popiežiaus kancleris. Įdomus yra Dionas, greičiausiai Dijonas Kasijus (*Dion Cassius*), kurio raštų dauguma dingo, mus pasiekė tik mažą jų dalis.

Aišku yra tai, kad nors Alfonso X Išmintingasis ir naudojo Rodrigo tekstą, gal lygindamas jį su Jordanu, karaliui buvo visai aišku, iš kokio krašto kilo gudai. Jis tai aprašo smulkiau už kitus skyriuje „Čia prasideda gudų istorija ir pasakojimas, kokie jie buvę žmonės ir iš kurių žemių jie kilę.“ („*Aqui se comienza la estoria de los godos et cuenta de que yentes fueron et de quales tierras salieron.*“)

... ir Šiaurės okeano jūros pakraštėje yra didelė sala, kurią vadina Skancia. Ir apie tą salą mokslininkas, vardu Pomponijus Mela, sako, kad ji yra Okeano jūros (dalyje), kuri vadi-

nama Kodanu. (Sala) juosia visą žemę ir tenyščius krantus kaip lanku, ji yra ilga, uždara, baigiasi savimi. Ir tęsiasi rytuose nuo Vyslos upės, tos, kuri išteka iš kalnų, esančių Sarmatijoje. Tai ten pradeda matytis toji Skancios sala, (kur upė) trimis vagomis susijungia su Šiaurės jūra.“ {...}

Karalius tiksliai apibūdina dabartinio *Frisches Haff* geografinę padėtį: ilga sala lanku juosia žemę ir prasideda į rytus nuo Vyslos žiočių, ten, kur upė trimis šakomis įteka į jūrą ir atskiria Skitiją nuo Vokietijos.

Strateginė padėtis

„Sala“, apie kurią rašė Jordanas, Rodrigas Chimenesas de Rada ir Alfonso X, tolimoje senovėje buvo viena strategiškiausių Europos vietovių. Žvelgiant iš rytų į vakarus, jei dabartinis keliautojas persikeltų keltu iš svarbiausio Lietuvos uosto Klaipėdos ir išliptų saloje, kuri nuo tos vietos lyg juosta juosia krantą iki Dancigo įlankos, keliaudamas vakarų link per tą ilgą juostą jis turėtų pereiti trijų valstybių sienas: iš Lietuvos į Rusiją, kuri ten Sembos pusiasalyje tebelaiško atskirtą karinę teritoriją; iš ten tektų pereiti sieną tarp Rusijos ir Lenkijos, ir kelionė pasibaigtų prie Vyslos, o iš ten, kitoje įlankos pusėje, jau matosi lygiai toks pat strategiškai svarbus Gdanskas (Dancigo) uostas.

Ši siaura žemės juosta yra apsaugota jūros iš pietų pusės. Tolimoje senovėje tai buvo idealios tvirtovės situacija. Ten archeologai rado žalvario amžiaus žmonių buvimo klotę, ten surastas didžiausias Šiaurės Rytų Europoje Romos monetų kiekis. Strateginė vietovės svarbą pabrėžia ir tai, kad pagrindinės dvi gudų dinastijos, Baltų ir Amalų, save kildino iš Skancios salos. Dabartiniais laikais rusai čia laiko savo svarbiausią Šiaurės Vakarų Europoje karo laivyną, nes jų antras artimas uostas Sankt Peterburgas žiemą užšąla.

Mūsų laikais šios „salos“ vietovėje yra trys svarbūs Baltijos jūros uostai: rytuose – Klaipėda, vidury – Kaliningradas ir vakaruose – Gdanskas.

Gdanskas pavadinimo kilmė

Nenuoseklu būtų užbaigti šį skyrių apie Skandinavijos praeitį, nepaminėjus vardo, gudų duoto vietovei, kurioje jie išlipo iš laivų po pirmos „Getikose“ aprašytos ekspedicijos. Pavadinimo vietovę *Gothiscandza*, kuri, rašo Jordanas 551 metais, dar ir dabar taip vadinasi. XII amžiuje Chimenesas de Rada kartojta, kad vietovę pavadinome *Gothiscancia*, kuri vis taip pat ir dabar vadinasi. XIII amžiuje Alfonso Išmintingasis patvirtina, kad davė tai vietai vardą *Gothiscancia*, kuri dar ir dabar taip vadinasi. XXI amžiuje galime patvirtinti lygiai tą patį – tikrai ji dar taip vadinasi.

Teigdami, kad gudai kilo iš Skandinavijos, vokiečių kalbininkai ėmė įrodinėti, kad žodis *Gothiscandza* kilo iš dviejų teoriškai atkurtų germaniškų terminų – *Gutisk andja* „goto galas“, atseit, gotų galo vietovė. Šis dirbtinis darinys yra *Theodrich Yeat* „Getikos“ vertime. Viename simpoziume, kurį neseniai surengė anglų istorikas P. Hiteris (*Peter Heather*), germaniškų kalbų specialistas profesorius D. Grynas

Giluminiai požiūriai laukia savo valandos

Algirdas GAIŽUTIS, meno filosofas, habilituotas mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys – akademikas, kelių užsienio universitetų garbės daktaras

Kaip gerai, kad sugrįžta nutolę, gyvenimo negandų išblaškyti vardai. Ir istorikės, kultūrologės Jūratės Statkutės de Rosales vardas čia ne išimtis. Jis sugrįžta ilgam. Ji kelia stiprias ir pasvertas hipotezes apie mūsų baltų praeitį. Argi tai neturėtų rūpėti tradiciškai ir netgi vadovėliškai galvojančioms? Tačiau ištis daugelis supranta tai, jog tolimųjų istorijos faktų ir pėdsakų verifikacija – kietas riešutas. Tad svarbios, ramiai apgalvotos ar diskusijų aistrose iškilusios istorijos vyksmo hipotezės ne vienam, atrodytų, netgi geram tokių dalykų žinovui, kartais menasi spėlionėmis. Praeities istorijos rašmenys visuomet lieka didžiąja paslaptimi.

Bet argi mums, kompiuterių ir feisbukų geležinės rinkos vaikams ir vaikaičiams, neturėtų rūpėti giluminės mūsų ištakos, tautos istorijos kamienas, protėvių kaulų dvasia. Argi neturėtų rūpėti suprasti ir žinoti kaip mūsų etosas stiprėjo, išugdė savastį, kokias erdves jis užėmė ir prarado, kokios jėgos jį vertė ginti savo teritorijas, maišyti ir gerai gyventi su kitomis gentimis, tautomis. Šiuos ir kitus klausimus

Vilniaus pedagoginio universiteto Garbės daktarė Jūratė Statkutė de Rosales ir universiteto rektorius akad. Algirdas Gaižutis; už viešnios – VPU Senato pirmininkas prof. dr. Audronius Vilkas

nuodugnai gvildena Jūratė Statkutė de Rosales savo knygoje ir straipsniuose. Ji gerai supranta, kad bet koks praeities reiškinys ar faktas, vadinamoji istorikumo problema ir jos sprendimai įgyja reikšmę tik būdami susiję su dabarties kultūrinėmis vertėmis.

Jūratės Statkutės de Rosales sukaupti ir sistemingai tarsi kokio ju-

velyro glūdinti svarbūs daikčiukai reflektuoja mūsų proistorės žinojimą ir taip pasitarnauja nuolatiniam mūsų kultūrinio akiračio plėtos ir savimonei prieaugiui.

Jūratė Statkutė de Rosales, kaip ir visi kiti hipotezių meistrai, neišvengiamai patenka į M. Heidegerio hermeneutinį ratą – suprantame tai,

liotis, vengti visažinio povyzos. Staiga man ateina į galvą viena G. Gadamerio mintis, itin deranti šių svarstymų tema – tikriausiai taip nepažįstame savosios istorinės būties kaip tada, kai pajuntame visai svetimų istorinių pasaulių alsvimą.

Keldama hipotezes apie didį probaltų vaidmenį visoje Europos istori-

joje ir kultūroje, autorė remiasi daugybe istorinių šaltinių, archeologų, kalbininkų tyrinėjimais ir išvadomis. Jai pačios Europos senoji istorija nėra spalvingas spektaklis ar uvertiūra į dabartį. Ji žino, kad tos istorijos neįmanoma pažinti ar numatyti kaip kažkokios būtinybės.

Jūratės Statkutės de Rosales keliamos ir grindžiamos hipotezės apie getų-dakų ir trakų įspaudą Europos istorijoje, apie probaltiškojo kamieno ypatingą reikšmę, grindžiamos labai svarbiais įvairiais šaltiniais ir jų aiškintojų, interpretatorių svarstymais bei diskusijomis. Tų šaltinių arealas labai platus, pradedant Jordano 551 m. parašyta istorija „Apie gudų kilmę ir dabartį“ iki šv. Izidoriaus Seviliečio knygos „Apie gudus, vandalus ir suevius“, iki Karolio Alfonso X Išmintingojo XIII a. įtrauktos gudų istorijos, t. y. probaltų istorijos į „Didžiąją visuotinę istoriją“ ir vėlesnių laikų raštus. Ji neabejotinai atveria mūsų istorijos mokslui, jo diskusinei dvasiai didesnes erdves, drauge ir visiems žmonėms gilesnę savo vertės pajautą.

Gal ir gerai, kad neįprastiems, giluminiai požiūriams į tradicinius ar nekeliančius abejonių teiginius ir sprendimus, istorinių permainų modelių tenka išlaukti savo valandos. Tačiau tik taip bręsta visa, kas esminga ir svarbi – kūnas, visai, mintys ir netgi svajonės.

Skaitydami patirsite katarsį

Romualdas GRIGAS, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas, habilituotas socialinių mokslų daktaras, profesorius

Istorija – mokslas apie praeitį. Socialinės evoliucijos priežastingumą ir dėsninumą paieška. Betgi praeities žinojimas – permanentinis, kartais labai akivaizdžiais šuoliais einantis procesas. Toji regis į nebūtį nuėjusi praeitis nuolat peržiūrima, revizuojama, interpretuojama iš naujo priklausomai nuo naujausių ir labiau susistemintų žinių. Ir nuo „užsakymo“... Taip sakydama galvoju ne vien apie ideologijas ir jų pagrindu sukurtas sistemas. Ne vien apie savo sąsąjįngumą besirūpinančią tautą ir valstybę. Galvoju ir apie šiuolaikinę civilizaciją, išpintą pačiais įvairiaisiais, ją į visumą siejančiais tinklais. Ar apie civilizaciją, kuri sąmoningai ar ne nuolat „mąsto“, iš kur ji atėjo? Kas ji dabartyje? Kur link ji eina?... Todėl su simpatija, su širdies atjauta galvokime apie tuos, kurie savo gyvenimus aukojo praeities paslaptims atskleisti.

Esama teigiančių, kad lietuvių iškiliosios archeologės Marijos Gimbutienės žygdarbio rezultatai naujausių tyrimų fone jau yra praradę savo pirmąjį itaigumą, skambesį. Gal jų – ieškančių šviežesniems, kitoniškesniems spalvomis nuspalvintos istorinės tiesos, neužšipulkime... Bet turime teisę jiems priminti: prof. Marijos žygdarbis, išskleidęs seniausių probaltų archeologinį paveldą, buvo tikrai netikėtas mūsų kaimynams, seniai savaip sukonstravusiems ir „išsidalinusiems“ Europos istoriją. Ir visai natūralu, kad

pasinaudodami laiko veiksmu ir ypač labiau koncentruotu, labiau mobilizuotu intelektu, jie galėjo (ir panorą) vėl kaupti istoriją ta kryptimi, kur anksčiau, prieš šimtmečius buvo išsikariautos ir kaip mūras įtvirtintos jų pozicijos. O mūsų laikai? Daugelis buvo auklėti internacionalizmo ir neįsivertinamumo dvasia. Su ja kai kas ir dabar gražiai „sutaria“. Netgi manydami, kad tai ir yra tolerancijos išraiška, su kuria prieš „stipresnius“ galima net pasididžiuoti...

Jūratė Statkutė de Rosales irgi pakuojo visą savo sąmoningą gyvenimą istorinei „pėdsakystei“ – mūsų propertėvių ir jų kraujo, jų dvasinės kultūros giminaičių paieškoms. Mums, įdėmiai skaičiuojantiems jos veikalus, tarsi savaimė kyla noras gerbiai Jūratei nusilenkti ir ją apkabinti išbučiuoti. Nors šitaip senoviniu papročiu atsidėkoti ne tik už neįtikėtinai didį triušą, bet dar ir už tai, kad skirtingai nuo kito iškilaus pirmiečio – Česlovo Gedgaudo (išgarsėjusio veikalu „Mūsų praeities beiškant“), ji pakankamai įtikinamai, kvalifikuotai, neprasilenkdamas su konstruktyvistinės epistemologijos (mokslų apie pažinimą) imperatyvais, kūrybingai naudojo mokslinių metodų. Ji kaip patyrusi mokslininkė atsekinėja mūsų propertėvių ir jų giminaičių superetnosą judėjimo ir kultūros kontūrus. Gerbiama Jūratė pagrindinę dalį šio, po didžiulius plotus išsidriekusio, o taip pat ir po Rytų bei Pietų Europą kadaise migravusio superetnosą vadina gudais. Tai susi-šaukia su tuo, ką patys seniausi prorūsų (Novgorodo) metraštininkai VII–IX amžiuose vadino godais (годъ, годская земля, годское море), įvardindami juos vos ne amžinai savo priešais. Bet ir šią sąvoką dabartiniai rusų autoriai,

prisilaikydami įsitvirtinusios taisyklės, be jokių skrupulų transkribuoja į gotus. Ir taip suklydimas gimdo suklydimą, kurį iškilioji Jūratė įtikinamai taiso.

Numanau – oponentai suskubs pastebėti, kad autorės darbuose prasiveržia subjektyvumo, išlaisvėjusios interpretacijos dvasia. Taip, to gal kategoriškai ir nenuneigsime. Betgi, kita vertus, toji „dvasia“ yra pakankamai saikinga ir neišsprūsta iš jai istorikos (mokslų apie istoriją) leistų rėmų. O apskritai? Mokslė šalia, atrodo, nebenuginčijamų tiesų, visas savo egzistencines teises turi ir keliamos naujos hipotezės. Ko gero, problema slypi „kitoje vietoje“ – mūsų t. y. lietuvių, psichologijoje ir politiniame sąmoningumo. Būtent čia yra įsiranęs „kumečio sindromas“, išstisus šimtmečius naikinę (ir tebeaikinantis) mus ir kaip tautą, ir kaip valstybę. Sugretinimui pažvelkime į artimiausius kaimynus... Kaip jie savo istorijos atžvilgiu elgiasi? Ją nuostabiai, kartais net įžūliai kurpia, nesibodėdami pasisavinti iš kitų net tai, kas jiems mažiausiai priklauso. Na, kad ir Žečpospolitos – Abiejų Tautų respublikos atvejais. Kodėl visas tas šimtmečių istorijos tarpnis Europos ir pasaulio žemėlapiuose įvardinamas kaip Polonija?

O mes? Mes vos prieš šimtą metų „išlindę iš lūšnų“... O iki to – seniai buvome praradę savo civilizuotus valstybininkus. O kartu – ir ženklų savo praeities įrodymų dalį. Juos apdairiai asimiliavo „stiprieji“, savo valią ir interesus demonstravę, tolerancijos principo nepripažinę kaimynai. Už tai dabar ir nykstame. Sklaidomės, kaip rudens rytmetinis rūkas virš Neris tarpukalnių...

Iškiliųjų – archeologės Marijos Gimbutienės ir istorikės Jūratės Statkutės de Rosales darbų ir atradimų pėdomis

galėtų (ir privalėtų) formuoti trečiasis jų įžvalgas patekusio superetnosą tyrimų etapas. Ką mes bent kiek aiškesnio, labiau susisteminto žinome apie anų genčių papročius, pasaulėžiūrą? Kaip ir iš kokių elementų buvo pinami subtiliausi jų dvasinės kultūros tinklai, į vienį jungę bendruomenės narius ir lėmę jų, o taip pat ir jų vadų elgseną? Koku laipsniu ir kaip buvo įsirežęs pats bendruomeniškumo išgyvenimas ir ypač gamtojauta, skyrusi šį superetnosą nuo kitų, jau palieštų urbanizacijos, religinio globalizmo? Panašioms apmąstymams pateiksiu tik vieną fragmentėlį...

Štai, pavyzdžiui, šv. Brunono žūtis Lietuvos pasienyje 1009 metais jau pačių nūdienos lietuvių pasauliui pristatomas vos ne kaip laukinių, svetimo kraujo ištroškusių aktas. O kokia tikroji to įvykio esmė? Ji ir toliau lieka už uždangos... Gal kada nors ir mūsų istorikai atkreips rimtesnį dėmesį į anų laikų bendruomeninę (pilietinę!) santvarką ir pripažins bendruomenės (o ne valdovų) turėtą lemiamą žodį? Ir Adalbertas – Vaitiekus, ir Bonifacas – Brunonas kaip svetimų interesų, o svarbiausia – svetimos priešiškos ideologijos skleidėjai, buvo pasmerkti tenykščiu gyventojų dar ir dėl to, kad, nepaisant draudimų ir perspėjimų, buvo įžengę į šventą žemę laikomą teritoriją... Bet kodėl be rimtesnio dėmesio šiandien pasilieka vos ne tuo pačiu minėtos dramoms laiku kito arkivyskupo – Adomo Bremeniečio – išsakyta mintis apie vakarinis baltus? „Humaniškiausi žmonės. Tik gaila, kad jie – nekrikštai...“

Tuo minties judesiu tenorėjau parodyti – kiek egzistuoja erdvės pačioms įvairiausioms istorijos interpretacijoms! Taigi... Ir kad visos jos priklauso nuo mūsų pasirinkimo, nuo mūsų tautinio

nacionalinio sąmoningumo. Tokią drąsą ir ryžtą turėjo profesorė Marija Gimbutienė. Turi ir Jūratė Statkutė. Abi jos dirbo ir kūrė būtent emigracijoje. Šiandieninėje Lietuvoje tokių naujausių atradimų atskleisti dar nepasirošė...

Patiko man, savaip papirko mane Algirdo Patacko knygelė „Galindijada“ (2008 m.). Intriguojančiai parašyta. Rėmėsi įspūdziais, kuriuos patyrė Ispanijoje važiuodamas dviračiu. Ypatingas jo potyris Galisijoje – šiaurės vakarų Ispanijoje. To krašto gyventojai, anot autoriaus, kalba visai kita, ne ispanų kalba. Antropologiniai bruožai – kaip mūsų dzūkų ar aukštaičių. Bet bene svarbiausia – savo knygelės skaitytojui Algirdas pateikė „rebusą“ – kurie iš etnokultūros įdaktintų simbolių yra lietuviški, o kurie – galisiški? Pasirodo – neįmanoma atskirti! Tačiau ir šis garbingas autorius (ir politikas), ko gero, bus paženklintas anuo, mano įvardintu sindromu... Kodėl savo knygelės pratarmėje mūsų iškilioios Jūratės Statkutės triušą bandė sumenkinti? Nors pats važiavo būtent jau prieš tai nuo piktybiškos užmaršties jos nuvalytai ir aprašytai godų-gudų maršrutais. Ir surado vaikaičius tos genties, kuri kadaise nuklydo į Ispaniją, palikdama ypač daug ženklų, net Ispanijos karalių kronikose užfiksuotą pėdsaką, kurį pripažįsta ir kitų šalių žinomi istorikai...

Savo pristatomąjį žodį užbaigsiu perfrazuotu Mažvydo teiginiu: „Imkite į savo rankas Jūratės Statkutės de Rosales tekstus ir skaitykite!“ Tikrai – išgyvensite dvasios katarsį... Jisai ne tik sustiprins Jus, kaip asmenybę – ta dvasia apspinduliuosite ir aplinkinius... Būtent tokios „radiacijos“ mes, kaip tauta ir kaip valstybė, ypač stokojame.

Per gimtąjį žodį – į tautos širdį

Nuo Sintautų neatsiejamas žymiausias Sūduvos krašto poetas Pranas Vaičaitis

■ Atkelta iš 5 p.

žodžio lopšiu, kuriame ilgainiui buvo išliūliuota bendrinė lietuvių kalba.

J. Pikčilingio principingumas kone kaip priežodis

Kelias teikia tą privalumą, kad pažadina mintis ir apmąstymus, kuriems kasdienybėje šiaip lyg ir nelieka laiko, o gal stinga preteksto, tam tikros kritinės išpūdžių masės. Svarbu, kad pašnekovai užkurtų kito vaizduotę, pažadintų tai, kas nusėdę giliausiose atminties kertelėse. Nepasinaudoti buvusių J. Pikčilingio studentų ar kolegų prisiminimais būtų didžiausias aplaidumas. Tad kokį profesorių prisimena tos dienos bendrakerleiviai? Pirmiausia jis iškyla kaip labai principingas žmogus, ką patvirtina Albino Vaičiūno prisimintoji istorija.

Už Šakių važiuojant pro sodus Albinas prisiminė, kaip jam tekdavo užvažiuoti į šiuos sodus pas profesorių J. Pikčilingį. Mat abu vasarodami vienas nuo kito netoli atostogaudavo – A. Vaičiūnas savo tėviškėje, o profesorius – savo sode. Kartą kaip įprasta Albinas lankėsi pas Pikčilingius, buvo pavaišintas, o paskui profesorius savo automobiliu vežė Albiną į Šakius, mat šiam reikėjo spėti į autobusą. Iš sodų išsuko į plentą, o čia automobilį stabdo mergina, kokių 17-os ar 18-os metų. Profesorius sustabdė automobilį, bet mergina nesėda, sako sode turinti maišą, kurį reiktų paimti. Albinui teko maišą su slyvomis tempti, su mergina įbogino į automobilio bagažinę – važiuoja. Čia pat netoliese ir Šakių

miesto riba. J. Pikčilingis klausia pakeleivės, kiek ši mokėjusi už slyvų maišą. Ši sako nieko nemokėjusi: iš Šakių visi atvažiuoja į sodus, prisirenka valdiškų slyvų ar obuolių ir vežasi namo. Viskas nemokamai. „Tai tos slyvos vogtos?“ – suraukė antakius J. Pikčilingis. Mergina tyli. „Aš vogtų slyvų nevesiu“, – sako profesorius, sustabdė automobilį ir liepė merginai su visu maišu išlipti. Albinas paslaugiai padėjo maišą iškelti į šalikelę. Ligi Šakių buvo likę gal keli šimtai metrų, bet merginai vėl teko balsuoti, stabdyti kitą, gal jau ne tokį principingą vairuotoją, kuris padėtų nuvežti krovinį.

Gerai pažinoję Pikčilingį pripažindavo jį buvus nelengvo būdo, bet Albinas to pasakyti negalėtų. Jam tai buvo geras ir nuoširdus žmogus, toks išliko atmintyje. Portfelike visada turėdavo saldinių, kuriais mielai visus vaišindavo – ne vien paneles. Studentams, regis, buvo pakankamai reiklus, neišmokusioms užduoto dalyko studentėms galėjo būti net rūstokas. Per paskaitas ar pratybas truputį per griežtai žodį kitą pasakė ir pajutęs, kad perlenkė lazda ir norėdamas studentų nuotaiką pataisyti šiek tiek tęsdamas žodžius lyg dainuodamas tardavo: „Repečkaitė pataisys padėtį...“. Repečkaitė – tai dabartinė profesorė Regina Koženiauskiene, kuriai labai dažnai tekdavo taisyti padėtį. Atsistojus ir išpyškinus dalyko esmę, profesorius J. Pikčilingio veidas prašviesėdavo ir visi lengviau atsipūsdavo – debesis praslindavo.

Regina Repečkaitė profesorius buvo mėgiama, nors dabar pati būdama profesore prisipažįsta, kad taip ir netapo tokia prisiekusia J. Pikčilingio gerbėja kaip kad Albinutė Šiupienienė, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Valstybinės kalbos kontrolės tarnybos vedėja. Ši gerbėja, mirus J. Pikčilingiui, savivaldybėje prie profesorius portreto uždegė žvakutes ir vos ne altorėlį pastatė. Ko gero, net zanavykai taip nebūtų sumoję pagerbti savo įžymiojo kalbininko.

Paukštelis, simbolizuojantis dvasią

Ištarus „Sintautai“ atmintyje iškyla zanavykų krašto kunigo švietėjo Antano Tatarės, poetinio talento Prano Vaičaičio, Vasario 16-osios Akto signatarų Saliamono Banaičio ir vyskupo Justino Staugaičio, pramonininko Jono Vailokaičio, rašytojos Petronėlės Orintaitės, žinoma, ir kalbininko Juozo Pikčilingio vardai. Juos visus primena Sintautų pagrindinėje mokykloje mokytojos Marijos Puodžiukaitienės rankomis įrengto literatūrinio muziejaus ekspozicija. Saugomos knygos, spaudos leidiniai, prisiminimų aprašymai, nuotraukos, portretai, garsajuostės, mokinių rašiniai. Viename kambaryje ekspozici-

Prie profesoriaus J. Pikčilingio kapo Kalbos šventės dalyviai (iš dešinės): Jonas Endriukaitis, Albinas Vaičiūnas, prof. Vladas Žukas, kalbininko brolis Antanas Pikčilingis, Šakių krašto poetas, mokytoja Valerija Vilčinskienė ir kiti šventės dalyviai

jai ankšta, tad Kalbos dienos skirtieji eksponatai buvo išdėlioti ir mokyklos koridoriuje.

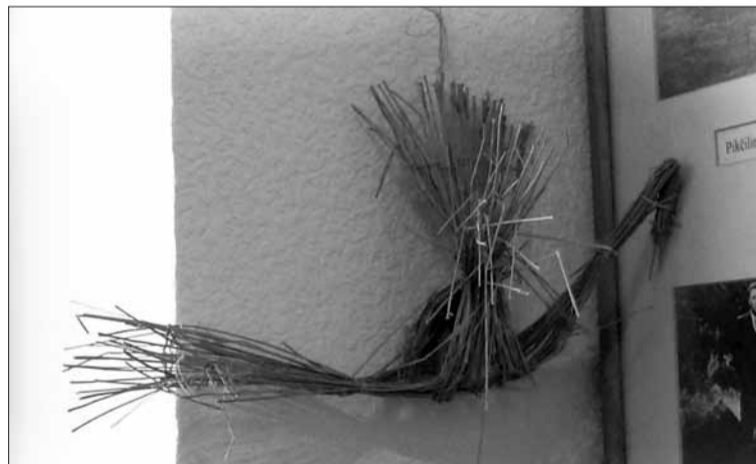
Ekspozicijoje į lininį rankšluostį įtaisyti J. Pikčilingio žodžiai: „Tu gimtasis mano žodi, esi didysis mano rūpestis, tas nerimas... Darysiu viską, kas nuo manęs priderės, kad būtum branginamas, nemindžiojamas po kojų. Pats nerimsiu dėl tavęs ir kitiems neduosiu ramybės“.

Atskirai išskirti eksponuojami profesoriaus žodžiai tarsi kvietimas ir priesakas: „Paverskime savosios Novos vagojamą, Šešupės ir Širvintos juosiamą Lietuvos žemės lopinėlių gimtosios kalbos pavyzdžiu“. Yra ir nuovargio, gal nusivylimo akimirkos padiktuotų žodžių ant perlenkto sveikinimo lapelio: „Už mūsų beviltiško žygio sėkmę! Už ją! Už beviltišką grumtį dėl gimtojo žodžio. Mieloji, brangioji Albina!“ Ir data – 1990 03 02.

Tie žodžiai išsiliejo gal ne pačią šviesiausią jo dieną – iki profesoriaus mirties buvo likę pusantrų metų. Profesorius Vladas Žukas, J. Pikčilingio kurso draugas ir bičiulis nuo studijų dienų, savo knygoje „Prisiminimų

puslapiai: pažinti kultūros žmonės II“ (2010 m.) pastebi, kad jo bičiulis ligojosi, dažnai jausdavosi prislėgtas, sunkiai vaduodavosi iš depresijos. Praėjusio amžiaus devintojo

šis žodis bene tiksliausiai apibūdina to meto J. Pikčilingio fizinę būklę ir nuotaikas. Gal tokią prislėgtumo akimirką ir grumtį dėl gimtojo žodžio jis pavadino beviltiška. Į senat-

Iš prof. Juozo Pikčilingio brolio Antano ūkio linų puokštės surkutoji paukštė taip pat yra Sintautų mokyklinio muziejaus eksponatas

dešimtmečio viduryje V. Žuko rašytame dienoraštyje trijų susitikimų su Pikčilingiu ištraukos prasideda kone tuo pačiu žodžiu – prislėgtas.

(nors mirė vos 65-erių amžiaus) J. Pikčilingis, anot Arvydo Vidžiūno, buvo visoks.

Mokyklos muziejus, įkurtas 1968 m., tarybiniais laikais gausiai lankytas ir buvo tarsi sielos atgaiva daugeliui atėjusiųjų. Dabar mažiau lankytojų, bet prie muziejaus eksponatų vis dar vedamos pamokos, vyksta mokytojų metodiniai užsiėmimai. Pačiai Marijai Puodžiukaitienei bene mieliausias eksponatas – kuklus paukštelis, padarytas 1988 m. iš Pikčilingių išaugintųjų linų. Paukštelis, pasak mokytojos, simbolizuoja dvasią. 1988 m. Vilniuje vyko pirmoji gimtojo žodžio bičiulių draugijos „Aidija“ šventė. Tai štai ši paukštė „dalyvavo“ toje pirmoje kalbos šventėje ir iš jos atkeliavo į Sintautų muziejų. Draugijos „Aidija“ narė mokytoja Marija Puodžiukaitienė daro viską, kad lietuviško žodžio kelias būtų gyvas, nuolat prisimenamas ir jaudinantis.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Vaičiūčių sodybos Santakuose etnografinis fragmentas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. Mokslo Lietuva vykdo projektą *Mokslui, visuomenei ir kultūrai*. Siekdamą populiarinti laikraštyje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

Sugrįžo prie šaknų, į savo Itakę

■ Atkelta iš 9 p.

ir lenkiškumo. Prakalbos pabaigoje ambasadorius perskaitė Č. Milošo eilėraštį, parašytą visada jo mylėtam daugiakultūriam Vilniaus miestui.

O kada išvaduosime protą?

Vilniaus universiteto rektorius akad. prof. Benediktas Juodka atkreipė dėmesį į simbolinę amžių sąsąuką: žymiam XX a. poetui Česlavui Milošui atminimo lenta atidengiama Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (1595–1640) vardu pavadintame universiteto kiemelyje. Šis Lietuvoje kūręs poetas Romoje popiežiaus Urbono VIII buvo vainikuotas laurų vainiku, vadintas šiaurės Horacijumi. Mat buvo bene geriausiai XVII a. Europoje lotyniškai rašęs poetas, sugebėjęs susieti antikinę ir krikščioniškąją kultūrą, aktualizavęs ir vietinę, Lietuvos ir Vilniaus apylinkių gamtą, realijas. To meto Europai tai buvo nauja poezija, pamėgta daugelyje šalių, o per M. K. Sarbievijaus poeziją Lietuvos ir Vilniaus vardai plačiai sklido Europoje.

Ar ne panašią misiją savo kūryba atliko Č. Milošas? Amžių sąsąuka per skirtingų epochų poetų kūrybą tokia akivaizdi ir natūrali, kad lieka tik dar kartą nusilenkti Vilniaus miestui, kuris įvairiais amžiais ne tik žavėjo ir kerėjo, bet ir ugdė poetiškas sielas. Sutiksime su rektoriumi, kad ir Č. Milošas XX a. buvo Vilniaus dvasios skleidėjas pasaulyje. Teisė, kurią jis studijavo, nenuslopino jo poetinio talento, studijos universitete padėjo poetui atsiskleisti visa jėga. Rektorius B. Juodka priminė Tomo Venclvos mintį, kad Č. Milošo talentas ir svarba prilygsta Adomo Mickevičiaus figūrai, o juos abu suformavo daugiasluoksnė Vilniaus ir Vilnijos kultūra.

Pasak rektoriaus, poetas visados palaikė Lietuvos išsilaisvinimo kovą, gynė Lietuvos valstybės interesus, reikalavo laisvės Baltijos šalims. Poetui buvo svarbus ir vadinamasis „Vilniaus klausimas“. Net ir šiuo Lietuvai ir Lenkijai skausmingu klausimu Č. Milošas stengėsi taikyti abi šalis, jam visada buvo labai svarbi ir gerai suvokta būtinybė švelninti etninius nesutarimus. Todėl jis ragino įveikti senas nuoskaudas ir puoselėti kaimyniškų santykius.

Rektorius įkvėptoje prakalboje priminė Č. Milošo esė „Pavergtas protas“, kaip ypatingą reikšmę turintį kūrinių: juk čia, universitete, ir vyksta nesiliaujantis mūšis dėl jaunimo protų, kur siekiama ugdyti laisvą, išdidų ir nenuolankų žmogų. Visuomenėje, kuri vis dar gydoma nuo sovietinio totalitarizmo bacilų, Č. Milošo idėjos turi ypatingą vertę. Rektoriui atkreipė dėmesį į paradoksą: kuo toliau tolsta nuo nepriklausomybės atgavimo, tuo aktualesnė darosi „pavergto proto“ problema. Išvaduota šalis – tik pusė darbo, o kada išvaduosime protą?

Renginio kulminacija: skambant kompozitoriaus Juozo Naujalio „Svajonei“ Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir Vilniaus universiteto rektorius Benediktas Juodka atidengia atminimo lentą (skulptorius Arvydas Ališanka), skirtą šio universiteto auklėtiniui Česlavui Milošui.

Skiautyns mano miestui

Iš M. K. Sarbievijaus kiemo, kuriam nuo šiol ne mažiau pagarbiai bus ištiriamas ir Česlavo Milošo vardas,

2004 m. rugpjūčio 27 d. Šv. Jonų bažnyčioje Vilniaus universiteto bendruomenė atsisveikino su mirusiu Česlavu Milošu, o 2011 m. birželio 26 d. minėjo poeto 100-ąsias gimimo metines

renginio dalyviai ir svečiai perėjo į Didįjį kiemą, Šv. Jonų bažnyčią, po kurios skliautais prasidėjo iškilmingas literatūros ir muzikos vakaras, skirtas Česlavo Milošo 100-osioms gimimo metinėms paminėti.

Skamba Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro (dirig. Robertas Šervenikas), kamerinių chorų „Brevis“ (vad. Gintautas Venislovas) ir „Aidija“ (vad. Romualdas Gražinis) atliekama Onutės Narbutaitės oratorijos „Centones meae urbi“ („Skiautyns mano miestui“), Atsklanda „Poeto sugrįžimas“. Chorių lūpose – Č. Milošo eilės iš poemos „Miestas be vardo“ (1965 m.).

Sveikinimo žodį tarė Lietuvos kultūros ministras Arūnas Gelūnas. Sveikindamas susirinkusiuosius ministras padėkojo ir visiems prisidėjusiems prie Č. Milošo metų organizavimo ir poeto pagerbimo renginių Lietuvoje. Lenkijos ambasadorius Janusz Skolimowski pabrėžė *Alma mater Vilnensis* reikšmę lenkų ir lietuvių kultūros ir tapatybės vystymuisi XIX ir XX amžiuje, išvardijęs tokius šio universiteto auklėtinius kaip Juzefą Ignacijų Kraševskį, Ado-

mą Mickevičių, kunigą monsinjorą Juzefą Obrembskį (Józef Obrębski, 1906–2011; jo vardu pavadinta Mairiagalos lenkų vidurinė mokykla), Juliją Slovackį, Simoną Daukantą ir Tomą Venclovą. Pagaliau ir sukaktuviniuko Č. Milošo pavyzdys pabrėžia daugiakultūrę šio universiteto veiklą įvairiais istorijos tarpsniais.

Poeto sūnus Anthony Miłosz į susirinkusiuosius kreipėsi angliškai – kad būtų neutralu. Jis pabrėžė tėvą – Č. Milošą pasižymėjus giliu teisingumo jausmu: sulaukęs kone šimto metų, jis turbūt tiesiog pavargo ir nutarė, kad laikas išeiti... Gerai mokėjo turtingą lenkų kalbą, bet gimė toje vietoje, kur vyravo ne viena kalba. Anthony Miłosz pabrėžė mūsų kultūrą esant didele bendrove, sąjunga – tautų, religijų. To neišvengia vadinti Lenkijos karalyste kaip ir Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, todėl kalbėtojas paprašė klausytojų leisti jam tą darinį pavadinti bendrija. Pasak sūnaus, jo tėvas mokėjo lietuvių, rusų, prancūzų, hebrajų kalbas, o gyvendamas JAV išmoko ir anglų kalbos. Vertino šią šalį, kuri juk taip pat susikūrė ne tautiniu, bet tautų są-

jungos pagrindu. Pagaliau ir mes dabar gyvename Europos Sąjungoje.

Poetui duoto pažado įprasminimas

Turiningas kalbas pasakė literatūrologai prof. Viktorija Daujotytė ir dr. Mindaugas Kvietkauskas, tik ką pasirodžiusios monografijos „Lietuviškieji Česlavo Milošo kūrybos kontekstai“ autoriai, ir Krokuvos Jogailos universiteto prof. Aleksandras Fiutas (Aleksander Fiut). Jaudinanti buvo JAV poetės Jane Hirshfield trumpa prakalba ir perskaitytas savos kūrybos eilėraštis, per kurį perteiktos Č. Milošo gyvenimo ir jų draugystės realijos. 2002 m. mirė Milošo žmona Carol, ir per gedulingas mišias Berklyje poetas Jane Hirshfield pasakė: „Tu turi parašyti apie Carol“. Po dvejų metų mirė ir Č. Milošas. Jo pažadas vėl iš naujo suskamba Jane ausyse. Ji parašė „Laišką Cz.“, eilėraštį Č. Milošo atminimui, kur iškyla jo gyvenimo Kalifornijoje vaizdiniai, pokalbių nuotrupos. Eilėraščio lietuvišką vertimą atliko M. Kvietkauskas. Jane Hirshfield jį perskaitė kaip savo bičiuliui duoto pažado poetinį įprasminimą.

Č. Milošo eiles skaitė aktoriai Vladas Bagdonas, Adam Bauman iš Lenkijos ir Birutė Mar, žodį tarė poetas Kornelijus Platelis. O Narbutaitės oratorijos fragmentuose išgirdome solistus Astą Krikščiūnaitę ir Igną Misiūrą, birbynininką Egidijų Ališauską. Oratorijoje buvo panaudotos Jono Bilduko (1596), Jono Rudaminos (1596) tekstai, Rasų ir Bernardinų kapinių antkapių epitafijos, Vaidoto Daunio esė fragmentas, Č. Milošo eilės iš poemų „Miestas be vardo“ (1965) ir „Kur saulė pateka ir kur nusileidžia“ (1974), pranašo Jeremijo rauda iš Senojo Testamento. Vakaras baigėsi Č. Milošo eilėraščio „Prasmė“ („Sens“) įrašu.

Vakaro gijas savo rankose tvirtai laikė aktorė Birutė Mar, kuri kartu su Mindaugu Kvietkausku ir Romualdu Gražiniu buvo iškilmingo literatūros ir muzikos vakaro scenarijaus autoriai. Vakaro rengėjai – Lietuvos kultūros ministerija, Lenkijos institutas Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, VšĮ „Naujosios komunikacijos centras“.

Gediminas Zemlickas

ATMINTIS

Kupiškio rajono mokiniai Skapiškyje paminėjo krašto tremtinius

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

2010 m. kovo 25 d. Skapiškio vidurinėje mokykloje (Kupiškio rajonas) sumaniai organizuota rajoninė moksleivių konferencija „Žymūs Kupiškio krašto žmonės“ – ne vienkartinis renginys: ši graži veikla ir idėja puoselėjama ir toliau. 2011 m. gegužės 20 d. vykusio konferencija „Kupiškio krašto tremtiniai ir jų likimai“ vėl sutraukė rajono moksleivius bei juos rengusius ir konsultavusius pedagogus. Norėtusi tikėti, kad šis renginys įvyks ir kitąmet, o Skapiškio mokykla, kuri bus jau nebe vidurinė (ši pavasarį išleista paskutinioji dvyliktojų laida), o pagrindinė, vėl sukviestų rajono mokyklų atstovus...

Prisimenant „Aušros“ katalikišką vidurinę mokyklą

Galima prisiminti Rietavo „Aušros“ katalikiškosios vidurinės mokyklos veiklą organizuojant respublikines jaunųjų istorikų konferencijas, kurių ne vienas aktyvus dalyvis, sėkmingai baigęs aukštuosius mokslus, dirba svarbius Lietuvai darbus, užima atsakingus postus ar tęsia mokslinę veiklą. Pastebėtina, kad Rietavo „Aušros“ katalikiška vidurinė mokykla buvo vienintelė Lietuvoje, nuo 1995 m. pradėjusi organizuoti respublikines jaunųjų istorikų konferencijas. Šių konferencijų iniciatorius – buvęs mokyklos direktorius Vytautas Rutkauskas ir tuometinė direktoriaus pavaduotoja Danutė Bruževičienė. Apie Žemaitijos krašte vykusias konferencijas, į kurias suvažiavo įvairių Lietuvos katalikiškų bei kitų mokyklų atstovai, būsimieji mokslininkai, nemažai rašyta Lietuvos bei išsivijusių periodikoje. Ne vieną puslapį šioms konferencijoms skyrė ir „Mokslo Lietuva“ (2000 m. Nr. 10, p. 4; 2002 m. Nr. 7, p. 14; 2003 m. Nr. 11, p. 19; 2004 m. Nr. 12, p. 8). Dešimties metų konferencijų mokslinė analizė pateikta žurnale „Logos“ (2005. Nr. 43, 44), straipsnyje „Arkivyskupas Mečislovas Reinys. Jo idėjas įgyvendina Rietavo „Aušros“ katalikiška vidurinė mokykla“.

„Aušros“ katalikiškosios mokyklos buvę mokiniai 12 metų organizuotas jaunųjų istorikų konferencijas prisimena kaip vieną ryškiausių ir prasmingiausių mokyklos gyvavimo akimirkų. Apigailėstauja, kad 2006 m. pavasarį buvo organizuota paskutinioji ciklo „Tėvynės labai įnešu savo dalį...“ konferencija. Labai liūdina, kad 1991 m. duris pravėrusi „Aušros“ katalikiška

Grupelė konferencijos rengėjų ir svečių. Iš kairės: Skapiškio bibliotekos vyr. bibliotekininkė Roma Bugailiškienė, žurnalistas Alfredas Guščius, Skapiškio vidurinės mokyklos direktorė Birutė Zaborskienė, Kupiškio Kultūros ir švietimo skyriaus vyr. specialistė Irena Mockuvienė, Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė, Kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Rimantas Jocius, dr. Aldona Vasiliauskiene ir Skapiškio vidurinės mokyklos istorijos mokytoja Rasa Kaušakienė

mokykla, po 18 veiklos metų, t. y. 2009-aisiais, buvo uždaryta.

Tad galima tikėtis, kad Žemaitijoje veikus būsimųjų mokslininkų židinėlis tarsi atgaivina savo veiklą Aukštaitijoje – Skapiškyje, kuriame pastatytas kopyltstulpis arkivyskupui Mečislovui Reiniui. Tad Dievo tarnas arkivyskupas Mečislovas Reinys ir čia tampa svarbia jaunimą jungiančia ir vienijančia grandimi.

Konferencija „Kupiškio krašto tremtiniai ir jų likimai“

Konferencijos dalyviai galėjo susipažinti su Skapiškio vidurinės mokyklos ir Kupiškio etnografijos muziejaus nuotraukų paroda „Pokario metų kupiškėnai tremtiniai“ su sumaniai parengtais stendais. Nuotraukos ir tremtinių asmeniniai daiktai buvo iš Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro, Kupiškio etnografijos muziejaus, Kupiškio rajono Subačiaus gimnazijos, Skapiškio vidurinės, Šimonių ir Noriūnų pagrindinių mokyklų archyvu.

Irašas mokyklos salės sienoje liudijo apie meilę Lietuvai, susikaupimą: „Tūkstančiai lietuvių paukščiais norėjo pavirsti, kad tik galėtų tėviškėn pargrįžti...“

Konferenciją vedė Skapiškio vidurinės mokyklos istorijos mokytoja Rasa Kaušakienė.

Svečių sveikinimai

Svečius tremtinių daina pasveikino mokyklos dainorėliai. Mokyklos direktorė, tremtinių dukra Birutė Zaborskienė su skausmu ir didžiu viltimi kalbėjo apie konferencijos prasmę jauno žmogaus ugdymui, istorinei atminčiai išsaugoti.

Kupiškio rajono Kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Rimantas Jocius sveikindamas renginio dalyvius akcentavo 2011-uosius – ypatingus metus, skirtus tremtinių kančių 70-mečiui. Ką reikiama šie metai ir kaip mes juos pris-

menam? Gyvų liudininkų vis mažėja, todėl turime juos branginti, išsaugoti jų prisiminimus. R. Jocius džiaugėsi, kad Skapiškio mokykla ėmėsi misijos pagarsinti tuos įvykius, kad kadaise iškentėtas skausmas nebeprisikartotų. Linkėdamas prasmingo darbo, vedėjas R. Jocius ragino nepamiršti istorijos, prisiminti, kad dar visai neseniai, sunkiausiu Lietuvai metu, gebėjome būti vieningi.

Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė džiaugėsi, kad trys institucijos – Skapiškio vidurinė mokykla, Kupiškio etnografijos muziejus ir Kupiškio rajono Kultūros ir švietimo skyrius ėmėsi tokios gražios iniciatyvos. Muziejaus darbuotojos Aušros Jonušytės dėka kiekvienais metais muziejus papildoma naujais eksponatais. Su kai kuriomis nuotraukomis galima susipažinti ir Skapiškio mokykloje surengtoje ekspozicijoje. V. Aleknienė linkėjo būti vertais tų žmonių, ant kurių gyvenimo aukuro mes kuriame savo gyvenimą.

Skapiškio Šv. Hiacinto (Jackaus) bažnyčios klebonas kun. Zenonas Navickas, sveikindamas ir laimindamas konferencijos dalyvius kalbėjo apie mus vienijančią Visagalę Esybę – kažkas turi mus vienyti. Klebonas sakė: „Jeigu širdy neturėsime meilės Dievui, Tėvynei, žmogui – mes nebūsime „visaverčiai“.“

Į konferenciją atvykęs poetas, literatūros kritikas Alfredas Guščius džiaugėsi gražiu jaunimo būriu, jų darbais, linkėjo ir toliau dirbuotis su didžiu meile ir atsakomybe.

Pranešimai

Konferencijoje dalyvavo dešimties mokyklų atstovai: dviejų gimnazijų (Lauryno Stuokos Gucevičiaus ir Subačiaus), vidurinės mokyklos (Skapiškio) ir septynių pagrindinių mokyklų (Adomynės, Antašavos, Kupiškio Povilo Matulionio, Noriūnų Jono Černiaus, Salamiesčio, Šepetos Almos Adamkienės, Šimonių). Pranešimus skaitė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vyr. specialistas

Tomas Kazulėnas („Misija Sibire“) ir dr. Aldona Vasiliauskiene („Išpūdziai iš Vladimiro (prie Kliazmos) kalėjimo – centralo“).

Mokiniai perskaitė 13 pranešimų, kuriuos parengė 38, tikėkimės, būsimieji mokslininkai.

Straipsnio autorė kalbėjo apie arkivyskupą Mečislovą Reinį, kuriam skirtas kopyltstulpis tapo Skapiškio svečių lankomu paminklu. Renginio dalyviai buvo supažindinti su Vladimiro (prie Kliazmos) miesto bei ten esančio (ir dabar veikiančio) kalėjimo vaizdais. Šiame itin griežto režimo kalėjime, vadinamame centralu, 1953 m. lapkričio 8 d. arkivyskupas Mečislovas Reinys baigė žemiškąją kelionę. 2010 m. Vladimiro miesto kapinėse, kankinių memoriale jam buvo atidengta atminimo lenta, Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčioje buvo pakabintas jo portretas (tai M. Reinio giminaičio akademiko Algirdo Gaižučio dovana), Vladimiro centralo muziejui padovanotas M. Reinio portretas, konferencijose skaityti M. Reiniui skirti pranešimai. Apie tai rašyta „Mokslo Lietuvoje“ (2011, Nr. 5, p. 14–15; Nr. 6, p. 11). Prelegentė pranešimą iliustravo nuotraukomis iš Vladimiro ir ten vykusių renginių.

Tomas Kazulėnas pranešimą „Misija Sibiras“ pradėjo videofilmu. Jis pabrėžė atminties svarbą: „Atsimenu – vadinasi esu“, ir kaip svarbu sugrąžinti 50 metų slopintą atmintį. T. Kazulėnas kalbėjo apie visuomeninės bendrijos „Lemtis“ veiklą, organizuojamas ekspedicijas į Sibirą ir jų svarbą ne tik kiekvieno dalyvio, bet ir aplinkinių gyvenime.

Prasmingos mokinių įžvalgos

Konferenciją apibendrino straipsnio autorė, džiaugdama, kad daugelis moksleivių stengėsi įdomiai perteikti surinktą medžiagą. Dėkojo mokytojams, nuoširdžiai dirbusiems su jaunuimiu.

Dr. A. Vasiliauskiene iš visų pranešimų išskyrė Kupiškio Lauryno Stuokos

Gucevičiaus gimnazijos 1 a klasės mokinio Valentino Kaminsko pranešimą „Mano senelis – tremtinys“ (mokytojas Stanislovas Šepetis). Jo jausmingai, raiškiai ir įtaigiai pateikta medžiaga išspaudė ne vieno klausytojo-tremtinio ašarą. Jaunasis pranešėjas paliudijo ne tik meilę ir pagarbą savo seneliui Julijonui Glemžai, bet ir gebėjimą parengti turimą medžiagą.

Beveik visi pranešėjai pasisakymus iliustravo nuotraukomis, perteikdami to meto istorinį foną, vienos ar kitos vietovės geografinę padėtį, kultūrinį miestelio ar kaimo gyvenimą.

Galima pasidžiaugti, kad daugelis moksleivių užrašė savo senelių ar močiūčių – tremtinių ir tremtinių pažinusių žmonių atsiminimus. Įdomu buvo žiūrėti į penktos klasės mokinių piešinius (mokykloje buvo organizuotas piešinių konkursas tremčių tematika), atskleidžiančius vaikų sampratą į prieš daugelį metų vykusius įvykius.

Priverstinė kelionė į Sibirą, sudėtingos gamtos sąlygos (šaltis, karštis, mažalai), sunkus darbas, badas, įtampa ir kiekvienam rūpėjęs klausimas: kas bus toliau? Tačiau tremtiniai neprarado vilties grįžti į Lietuvą: būdami toli nuo Tėvynės sugebėjo džiaugtis mažiausiomis smulkmenomis.

Jaunieji prelegentai įžvelgė kitų tautybių žmonių, tarp jų ir rusų, geruosius bruožus. Detalizuotas lietuvių vaikų bendravimas su vietos vaikais Sibire, jų žaidimai, mokslo siekis. Prievarta išvežtieji į Sibirą kūrė šeimas, ten gimė vaikai, kurie su motinos pienu pajuto Lietuvos trauką, norą grįžti į Tėvynę.

Pranešimuose paminėti tremtinių vaikų ne visada sėkmingi bandymai pabėgti į Lietuvą. Užfiksuota sudėtinga jaunimo padėtis sugrįžus į Lietuvą: nemokant kalbos, iškeltas klausimas: kam buvo sunkiau, ar tiems, kurie buvo ištremti, ar tiems, kurie šį siaubą išgyveno čia, Lietuvoje?

Džiugu, kad jaunieji pranešėjai reziūmavo tokias svarbias mintis: žmogaus meilė neleidžia užgesti pasiaukojimo aukurui; iškelta meilės Tėvynei svarba: neišduokime senelių lūkesčių.

Padėkos ir dovanos

Konferencija džiaugėsi ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Kupiškio skyriaus pirmininkė Stanislava Kazilionienė.

Pranešėjai, jų vadovai pedagogai bei kiti konferencijos pagalbinkai gavo specialius Skapiškio vidurinės mokyklos raštus, pasirašytus mokyklos direktorės Birutės Zaborskienės ir Kupiškio etnografijos muziejaus direktorės Violetos Aleknienės. Mokyklai svečiai padovanojo knygų.

Pranešėjai gavo lankstinukus „Pirmieji 1941 metų kupiškėnai – kankiniai ir tremtiniai“ (sudarė istorikė Aušra Jonušytė), straipsnio autorės knygą „Petro Perkumo idėjų dvasia“, o mokykloms bei pedagogams įteikti Lietuvos Sąjūdžio sekretoriato padovanoji Vytauto Didžiojo portretai.

Beliaka džiaugtis Skapiškio mokyklos direktorės Birutės Zaborskienės iniciatyva tęsti prieš metus rajono mastu pradėtą organizuoti moksleivių konferenciją, skatinti saugoti ir puoselėti istorinę atmintį, pagarbą ir meilę savo krašto istorijai.

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

Panevėžio medicinos istorija

*Atimk iš tautos istoriją,
jos asmenybes suniekink,
ir tauta išsigims...*

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

Prof. Ona VOVERIENĖ

Šia Gabrielės Petkevičaitės-Bitės mintimi, tapusia mūsų laikais ypač svarbia sentencija, prasižada naujausia gydytojos Liudvikos Knizikevičienės knyga „Panevėžio medicinos istorija iki 1990 metų“ (Panevėžys, 2010).

2011 m. balandžio 14 d. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje iškilmingoje aplinkoje buvo sutikta ši Panevėžio šviesulės Liudvikos Knizikevičienės knyga. Renginyje kalbėjo ir puikiai knygą įvertino šios knygos redaktorė Mykolo Karkos pagrindinės mokyklos mokytoja ekspertė Lionė Lapinskienė, knygos recenzentas Kazimiero Paltaroko gimnazijos mokytojas, ekspertas istorikas, kelių vadovėlių autorius Juozas Brazauskas, jaukią nuoširdumo atmosferą sukūrė smuikininkė Sigitą Railienė.

Knygos autorę ir jos skaitytojus, susirinkusius į sutiktuves, pasveikinau aš, Lietuvos moterų lygos pirmininkė prof. Ona Voverienė. Pasidžiaugiau radusi knygoje vieną iš jos knygos „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ (V., 2009) herojų – prof. Antaną Sučilą – chirurgą pulmonologą, kurio darbai rado platų atgarsį ne tik Lietuvoje ir buvusioje Sovietų Sąjungoje, bet ir pasaulyje. Jų reikšmė lietuvių tautai – neįkainojama: jam patobulinus plaučių rezekcijos metodiką, išgelbėta šimtai jaunų žmonių gyvybių. Daug šiltų žodžių knygos autorei tarė renginio vedėja, bibliotekos direktoriaus pavaduotoja poetė Elvyra Pažemackaitė.

Monografijoje aprašyta medicinos pagalbos raida nuo seniausių Lietuvos laikų, pradedant tų laikų liaudies medicina, ir baigiant medicinos pagalbos situacija Panevėžyje iki 1990 metų. Nors mūsų valstybė visada buvo karų ir geopolitinių negandų kryžkelėje ir mūsų tautai teko patirti daug tragiškų akimirkų, Panevėžio medikai visada liko ištikimi Hipokrato priesaikai ir kiek galėjo teikė panevėžiečiams nuoširdžią ir kvalifikuotą medicinos pagalbą.

Knygoje „Panevėžio medicinos istorija iki 1990 metų“ pateikta istoriko Arūno Astramsko parašyta įžanga, autorės pratarmė ir skyriai: „Sveikatos priežiūra Lietuvoje seniausiais laikais“, „Panevėžio miesto raida ir gyventojų medicininė priežiūra XVI–XVIII a.“, „Medicinos pagalba valdant Rusijai“, „Sveikatos apsauga atkūrus Lietuvos valstybę 1918–1940 metais“, „Sveikatos apsauga Antrojo pasaulinio karo metais“, „Sveikatos apsauga Panevėžyje 1944–1960 metais“, „Miesto sveikatos apsaugos įstaigų plėtra 1960–1990 m.“. Šiame skyriuje šalia Panevėžio sveikatos apsaugos įstaigų, pateikiamos kitų miesto įstaigų istorijos, medikų draugijų 1947–1990 veiklos istorija, Panevėžio medicinos mokyklos istorija, 1941 m. birželio 26 d. medikų tragedija ir paminklo nužudytiems gydytojams atstatymo 1988 metais aplinkybės ir nužudytųjų atminimo įamžinimo iškilmės. Pateikiami sutrumpinimai, naudota literatūra ir šaltiniai, asmenvardžių rodyklė.

Jau pats knygos turinys liudija, kad, kaip rašo knygos recenzentas akad. Jurgis Brėdikis, „tai monografija, pranakstanti Panevėžio medicinos istorijos ribas ir perteikianti pagarbą tiems, kurie padėjo pamatus dabartinei sveikatos apsaugai“. Tuo daug kas pasakyta – skaitytojui belieka knygą perskaityti ir ją pasidžiaugti.

Knyga gražiai išleista Panevėžio leidykloje „AKG ofsetas“. Kietais viršeliais, gražiai apipavidalinta. Knygos apimtis 256 puslapiai. Knygoje apžvelgtas 251 literatūros šaltinis, tarp jų 108 archyviniai dokumentai, suteikiantys knygai rimto istorinio tyrimo statusą.

Kiekvienas skaitytojas knygoje ras jį dominančią temą, jų čia daug ir įvairių. Gydytojas atras nemažai jau istorija tapusių medicinos šviesuolių vardų, perskaitys savo amžininkų biografijų gražiausius puslapius.

Kaip rašo istorikas Arūnas Astramskas, tarp išskirtinių Panevėžio medicinos istorijos įvykių minima pirmoji Lietuvoje Panevėžio gydytojų draugija, įkurta 1898 m. ir kraupi 1941 m. birželio 26 dienos Panevėžio gydytojų tragedija, kai iš Lietuvos bėgantis bolševikinės kariuomenės dalinys, padedamas Panevėžio komjaunuolių, išžudė žymiausių tuo metu Panevėžio medikų kolektivą.

Nesu medikė, todėl mane kiekvienoje istorijos knygoje labiausiai domina ne profesinės žinios, o tautos „deimantukai“ – asmenybės, jų humanistinės paskatos, jų vertybines orientacijos ir elgesys sunkiausiais mūsų valstybės gyvenimo laikotarpiais, kur jie matė ir mato savo gyvenimo prasmę. Knygoje pateikta asmenvardžių rodyklė mokslotyriminko akiai šiais klausimais pateikia nemažai informacijos. Ji, manau, galėtų būti įdomi ir medikams, ir kitų profesijų žmonėms.

Knygos asmenvardžių rodyklėje pateiktos 1 156 panevėžiečių pavardės, 66 iš jų paminėtos 5 ir daugiau kartų. Tai žmonės, kurę Panevėžio ir Panevėžio medicinos istorija.

Knygoje dažniausiai minimi: Vladas Dalinda (24 kartus), Antanas Didžiulis (23), Stanislovas Mačiulis (22), Jonas Statkevičius (19), Liudvika Knizikevičienė (19), Kazys Gudelis (18), Mykolas Marcinkevičius (17), Tadas Jonas Anupras Moigis (16), Andrius Domaševičius (12), Ignas Smilgevičius (12), Abraomas Sachinelis Meras (11), Jonas Žemgulis (11), Jokūbas Lučno (11), Vitalijus Gusevas (10), Kazimieras Kaunėnas (10), Vaclovas Uksas (10). Galima būtų tą sąrašą tęsti iki 5, kartais net iki 3, kai asmenvardžių rodyklė būna žymiai trumpesnė.

Mokslotyriminkai neabejoja, kad žmonės sulaukę tokio skaičiaus nuorodų ir jų darbus yra savo srities žymiausiai, bent jau žinomiausiai, daugiausia pasitarnavę savo krašto gerovei ir jos istorijai. Žinoma, kiekviena knyga neišvengiamai yra kažkiek subjektyvi, priklausomai nuo jos autoriaus vertybinių orientacijų, veiklos specifikos, įsigilinimo į artimųjų mokslo ir veiklos patirčiai kryptį gilumą ir pan.

Penki Panevėžio medikai – Tadas Jonas Anupras Moigis, Juozas Žemgulis, Stanislovas Mačiulis, Antanas Gudonis ir gailėstingoji seselė Zinaida Emilija Seiliūnaitė-Kanis-Kanevičienė, žiauriai nužudyti Panevėžio KGB rūsiuose iš Lietuvos besitraukiančios sovietinės kariuomenės, Panevėžio komjaunuolių ir KGB 1941 m. birželio 26 d., susilaukė išskirtinio knygos

Liudvika Knizikevičienė

PANEVĖŽIO MEDICINOS ISTORIJA
iki 1990 metų

autorės dėmesio. Kas žino, gal nuo jų ir prasidės „Lietuvos medicinos enciklopedinis vardynas“.

Tadas Jonas Anupras Moigis – vienas iš žymiausių Panevėžio medicinos istorijos pradininkų, kilęs iš garsios bajorų Maigių giminės. Jo tėvas Kazimieras Maigis, Lietuvos šviesuolis, inteligentas, artimai bendravęs su Simonu Daukantu, buvo tautosakos rinkėjas ir lietuvių kalbos puoselėtojas. T. J. Moigis su pagyrimu baigė Maskvos universitete medicinos mokslus, į Panevėžį atvyko ir pradėjo dirbti gydytoju Panevėžio gimnazijoje 1864 metais. Nuo 1872 metų dirbo gydytoju Mokytojų seminarijoje, vėliau 1882–1903 m. gydytoju realinėje mokykloje. Nuo 1871 iki 1890 m. T. J. Moigis ėjo Panevėžio miesto gydytojo pareigas. Į miesto gydytojo pareigas įėjo vaistinių darbo priežiūra visoje apskrityje ir į rekrūtus imamų naujokų sveikatos patikrinimas.

Visą XIX a. Panevėžio medikai kovojo su besikartojančia raupų liga. Felčeriai Vilniaus gubernijoje nuo šios ligos pradėjo skiepyti nuo 1812 metų. Panevėžio apskrities gydytojas Feliksas Liudkevičius nuo šios ligos 1845–1849 metais paskiepė šimtus mažųjų panevėžiečių. T. J. Moigis daugiau kaip dešimt metų vadovavo skiepimui nuo raupų. Vien tik 1890 metais Panevėžio mieste ir apskrityje nuo raupų buvo paskiepyti 3 836 žmonės, revakcinuoti 309.

Už sąžiningą darbą T. J. Moigį apdovanojo caras – Šv. Stanislovo III laipsnio ordinu (1874), Raudonojo Kryžiaus ženklu, Šv. Stanislovo II laipsnio ordinu (1888) ir Šv. Anos III laipsnio ordinu.

Gydytojas pagarsėjo ne tik aukšta kvalifikacija ir organizaciniu talentu, bet ir tuo, kad Panevėžio miesto centre savo lėšomis pastatė pirmąją privačią ligoninę. T. J. Moigis mirė 1904 metais. Dabar jo buvusios ligoninės name įsikūrė Panevėžio kraštotyros muziejus.

Knygoje pateiktos minėtų sovietinės kariuomenės ir KGB aukų – Panevėžio ligoninės vedėjo J. Žemgulio, Chirurgijos skyriaus vedėjo S. Mačiulio, chirurgo A. Gudonio ir medicinos seselės Z. Kanis-Kanevičienės biografijos. Visi gydytojai iki nužudymo savo kvalifikuotą, sąžiningą ir pasiaukojančią darbą jas jau buvo susikūrę. Jų atminimui 1942-aisiais vokiečių okupa-

cijos metais buvo pastatytas paminklas su užrašu „Gelbėjo kitus, žuvo patys“. Grįžus frontui ir atnaujinus sovietinę okupaciją paminklas buvo užkastas, siekiant, kad sovietinių imperialistų nusikaltimas būtų užmirštas. Žuvusiųjų atminimą įamžinusieji buvo represuoti. Atgavus nepriklausomybę, paminklas surastas, atkastas, restauruotas, pašventintas ir byloja lietuvių tautai apie komunistinės ideologijos pagrindinį principą: „Surask priešą ir jį sunaikink“. Tik ar užteks valios panevėžiečiams surasti tuos komjaunuolius ir kagėbistus, nužudžiusius pasiaukojančiai žmogui ir jo gyvybės išsaugojimui dirbusius medikus, įvardinti istorijai nors jų pavardes, kad tauta žinotų, jog jos budeliai vaikšto šalia mūsų, kvėpuoja tuo pačiu oru ir kaip plėšrūs vilkai šiepią nasrus vėl mus žudyti išmušus valandai x. Neįvardinta istorija visada pasikartoja, tik kartais dar baisesnėmis formomis. Žuvusiųjų medikų – J. Žemgulio, S. Mačiulio, A. Gudonio ir Z. Kanis-Kanevičienės – vardais pavadintos Panevėžio gatvės, esančios netoli Kristaus Karaliaus katedros.

Knygoje daugiausia minimas Vladas Dalinda nuo 1937 metų buvęs Panevėžio ligoninės Akušerijos-ginekologijos skyriaus vedėjas. Jam pavyko išlavuoti neprarandant pozicijų per visus politinius kataklizmus, karus ir kitokias negandas – rusų okupaciją, vokiečių okupaciją ir antrąją rusų okupaciją 1944–1990 metais. Jam vadovaujant Akušerijos-ginekologijos skyrius nuo 33 lovų (1944 m.) išaugo iki 150 lovų 1964–1968 metais; 1946 metais jo iniciatyva ir pastangomis Panevėžyje buvo įkurta Akušerijų mokykla, kuriai jis vadovavo iki 1949 metų; jo dėka Panevėžio gydytojais turėjo galimybę kas ketvirtį metų stažuotis ir kelti kvalifikaciją užsienio klinikose, sovietinės okupacijos metais – geriausiose SSRS medicinos mokslo įstaigose; nuo 1950 metų buvo organizuojami medicinos darbuotojų kvalifikacijos kėlimo suvažiavimai. 1949 m. 77 proc. panevėžiečių gimdė savo atžalas su medikų pagalba. Vladas Dalinda Panevėžio ligoninės Akušerijos-ginekologijos skyriui vadovavo iki 1964 metų. Visi šio skyriaus darbuotojai Vlado Dalindos vardą mini su meile ir pagarba.

Daug gerų ir nuoširdžių žodžių pasakyta knygoje apie kiekvieną šiame straipsnyje paminėtą mediką, savo gyvenimą paskyrusį Panevėžio gyventojų sveikatos tarnybai. Daugelis panevėžiečių žymių gydytojų – Vladas Kuzma, Antanas Sučila ir kiti – savo biografijas

baigė rašyti Kaune ir Vilniuje. Visi jie nusipelnė, jeigu ne monografijų, tai bent jau skyrių „Lietuvos medicinos enciklopedijoje“. „Lietuvos medicinos enciklopediniame vardynė“ ar panašiam leidinyje. Neabejoju, kad tokia knyga bus parašyta ir išleista. Takelį į tuos ateities leidinius jau pramynė gydytoja Liudvika Knizikevičienė savo monografija „Panevėžio medicinos istorija iki 1990 metų“, skatinančia Lietuvos medikus parašyti tokias pat monografijas apie savo miesto medicinos raidą.

Knygos recenzentė doc. Dalia Triponienė, Vilniaus medicinos draugijos pirmininkė, savo recenzijoje apie knygą pažymėjo: „Ši gydytojos Liudvikos Knizikevičienės studija – tai pirmas gražus mėginimas plačiau atverti Panevėžio medicinos istorijos vartus. Tebūna ji prasmingas startas išsamesniems tyrinėjimams apie pasiaukojančių asmenybių nuveiktus darbus“.

Kitas knygos recenzentas istorikas Arūnas Astramskas labai gerai įvertino knygą ir jos autorę iš istorijos pozicijų: „Tad jos (gydytojos Liudvikos Knizikevičienės – O. V.) kruopštaus darbo rezultatas ir yra profesionaliai ir kvalifikuotai parengta monografija. Tai gražus pavyzdys, kaip entuziazmas, atsakomybė ir darbas nugali toli gražu ne visuomet palankų aplinkinių požiūrį ir finansų trūkumus, kuriais pateisinti galima viską. Ši puiki knyga yra labai informatyvi, prasmingas ir išliekamąjį vertę turintis visos Panevėžio medikų veiklos įamžinimas“ (Arūnas Astramskas Įžanga // Liudvika Knizikevičienė. Panevėžio medicinos istorija iki 1990 metų – Panevėžys, 2011. – p. 8.)

Vertinant knygą iš mokslotyros pozicijų, galima drąsiai teigti, kad ši knyga taps puikia metodine medžiaga, rašant kitų Lietuvos miestų medicinos istorijas ir monografijas apie žymiųjų mūsų Tautos medikus, tobulinant medicinos valdymą dabartinėje Lietuvoje, panaudojant tai, kas gera jau buvo sukurta ankstesnių Lietuvos gydytojų kartų, ypač kritiškai vertinant ir siekiant patobulinti Nepriklausomos Lietuvos valdžios požiūrį į mediko profesiją, atsižvelgiant į jo darbo specifiką, bei santykius tarp pačių medikų bei medikų ir visuomenės. Neabejoju, kad jaunoji medikų karta knygoje atras idėjų, temų ir problemų, galinčių tapti jų mokslinių tyrimų ir disertacijų temomis.

Sveikinu Panevėžio medikus, praturtėjusius ir pagerbtus jų miesto medicinos istorija – unikaliu ir labiausiai reikalingu kiekvieno mokslo srities specialistams leidiniu. Jo autorei linkiu parašyti ir pirmojo atkurto Lietuvos dvidešimtmečio 1990–2010 metų Panevėžio medicinos istoriją. Esu įsitikinusi, kad dabar niekas geriau negu gydytoja Liudvika Knizikevičienė, jau praėjusi slidžiais ir akmenuotais jos pasirinkto laikotarpio Panevėžio medicinos istorijos tyrimų takais, to nepadarys. Taip pat linkiu, kad šios knygos kelias į bibliotekas ir medicinos mokslinio tyrimo institucijas būtų greitas ir platus.

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

„Europos šaknys ir mes, lietuviai“

■ Atkelta iš 10 p.

(Dennis H. Green) pripažino, kad pavadinimas greičiausiai nurodo Gdansko miestą, bet užkliuvo svarstydamas įvairias hipotezes, kurių nė viena jo neįtikino dėl fonetinių priežasčių. Jam kildė nei iš šio, nei iš to pridėta raidė *n* ir nepatiko raidės *t* pakeitimas į *d*, nes tokia eiga prieštarauja germanų kalbų dėsniams. Grinas žino, kad yra baltiškasis žodis *gudas*, ir jis galvoja, kad tą žodį baltai paėmė iš germanų, bet jam nėra aiškus *t* pakeitimas į *d*. Kadangi jis nepripažįsta šio žodžio baltiškos kilmės, savaime aišku, kad tokie išvedžiojimai jam „nesiklįjuoja“. Galima kytiti, kad jo galvosenoje fonetinio kitimo eiga keliauja priešinga kryptimi.

Galėtume Grinui padėti. Baltų kalbose gudų sugalvotas pavadinimas būtų *godum skandia* (dabartine lietuvių kalba – „gudų skandija“), išlaikiusi kilmininko daugiskaitos dylantį nosinį garsą. Išliko pavadinimo priebalsiai ir tik vienas balsis *a*: GDaNSK. Jordanas neklydo, kai vertė žodį į lotynų kalbą, sakydamas, jog jis reiškė „gudų Skandija“. Vertimą Jordanas parašė 551 metais, tuo pateikdamas ir kilmės pažymėjimo dokumentą. Randame ispanų tarties balsį *o* šaknyje lygiai taip, kaip jis atitinka Lietuvoje Saugų tarnei prie Klaipėdos. Yra ir priebalsis *d*, t. y. *godo*, ir daugiskaitos kilmininkas su senoviška galūne *m*, t. y. *godum*, ir net Ispanijoje esanti retkarčiais jau palatalizuota galūnė *Scandia* → *Scanc?ia*, būdinga baltų kalboms, dargi prūsišku, be lietuviško *č*, tarimu.

Karaliaus, kuris, anot Jordano, vadovavo žygiui, Alfonsas X nevadina sugermanintu Berigo vardu, o tiesiog *Buerico*, kurio antra vardo dalis yra *rikis* – karvedys, karo vadas, o pirmoji išlaiko šaknį *Bue-*, sutampančią su *Boy-*

en, senuoju Sembos vardu. Sema yra pusiasalis tarp Kuršių marių ir Aismarių, kuriame yra dabartinė rusų karo laivyno Kaliningrado bazė. Kalbininkas Kazimieras Būga rado viduramžių dokumentuose Semboje buvusį pavadinimą *Boyan* (1258 m.). Taip pat mini *Boynseme* ir *Boyensemme* (1253 m.) ir *Boyenseme* (1338 m.) (*Boyen* – žemė). K. Būga aptarė šio žodžio dvibalsį ir patį žodį sugretino su latvių *buoju* ir kuršių *buojun zeme*. Kaip bebūtų, tai visiškai baltų toponimika.

Gudai kilo iš žemių, kurios nuo giliausias senovės buvo baltų apgyventos, kaip tai patvirtina toponimija, archeologija ir vėlesnių laikų istorija. Jei šiuokart kalbame tik apie Prūsiją, tai galima pažymėti, kad prūsų žemės germanų buvo užkariautos tik 1309 metais, kai germaniškas Kryžiuočių ordinas įveikė vakarų baltų tautą – prūsus. Baltiška prūsų kalba dar išsilikė gyva Prūsijoje iki XVIII šimtmečio.

Boyen ir *godian* yra vakarų baltų kalbos žodžiai. Jordanas puikiai žinojo, ką jis rašė.

Santrauka

Gotų kilmės hipotezių glausta apžvalga, išvardijant svarbiausius gotų germaniško argumentus, nurodant tokių teiginių klaidas, jų priežastis, prieštarumą ir nepagrįstumą. Gudų baltiškos kilmės pagrindimas, remiantis pačių gudų didikų (Teodoriko Didžiojo, Jordano, šv. Izidoriaus, arkivyskupo Chimeneso de Rados, karaliaus Alfonso X Išmintingjo ir kitų) raštais, kur jie aiškiai save kildina iš prūsiškojo Baltijos pajūrio. Ši teiginį paremia ir gausūs lyginamosios kalbotyros duomenys, Prūsijos istorikas M. Pretorius bei visa knygoje nuosekliai išdėstyta tolimosios senovės įvykių raidos grandinė.

Teiginys:

Patys gotai save kildino iš prūsiško Baltijos pajūrio.

Neišblėso statybų romantika

Doc. Algimantas NAKAS,
Julius NORKEVIČIUS

Kai kam vasaros karščiai lėtina, gal net mažina kasdienės veiklos apimtį, bet tik ne docentui Julijui Gajauskui. Vasara pasiūlo jam papildomų darbų. Praėjusių vasarų dienomis jis sudarė didelės apimties „Statybos terminų žinyną“. Šiemet universiteto rektorius įsakymu Julius Gajauskas paskirtas VGTU Architektūros fakulteto Pastatų konstrukcijų katedros, kurioje jis ne vieną dešimtmetį plušėjo, pagrindinių studijų baigiamųjų egzaminų – darbų gynimo komisijos pirmininku. Tai atsakingos pareigos, bet docentas jas, kaip ir kiekvieną jam patikėtą darbą, atlieka kruopščiai ir sąžiningai.

Doc. Julius Gajauskas yra aktyvus Lietuvos mokslininkų sąjungos narys, sumanus, rūpestingas Lietuvos statybos inžinierių sąjungos Vilniaus klubo pirmininkas. Vasara – bene pats geriausias laikas keliauti. Todėl pirminko planuose numatyta ne kartą klubičius pakviesti išvykon. Neseniai jie važiuo į Grigiškes susipažinti su tilto per Vokę rekonstrukcija, autostrados plėtimo, aplinkkelio tiesimo darbais. Ir statybos aikštelėje užsibuvo ne valandą. Vadinasi, nedingo Julij Gajauską dar vaikystėje pradėjusi viloti, žavėti statybų romantika.

Docentas ir klubo narius ragina dalyvauti seminaruose, konferencijose, kurių įvairių organizacijų planuose ir vasaros dienomis ne taip jau mažai. Jis aktyviai talkina minėtiems renginiams. VGTU Mokslo tyros centro tradicinių teminių susibūrimų organizatoriai docentui nebe pirmą kartą patiki mokslinio sekretoriaus pareigas. Šių funkcijų apimtį jis savanoriškai praplečia. Kiekvienam mokslo istorikų susitikimui parengia įdomų pranešimą apie pastatų konstrukcijų praktinio panaudojimo būklę, kaitą laiko tėkmėje. Prieš metus

vykusiam minėto pobūdžio renginiui prikalbino ir padėjo apibendrinti sukaupią patirtį įvairiais statybų klausimais penkis kraštiečius – mokslininkus, gamybininkus. Sėkmingai įgyvendino sumanytą analogiškam pokalbiui sukviesti daugiau norinčiųjų. Ir Julius Gajauskas ėmėsi kruopščiai rengtis mokslo istorikų konferencijai gimtuosiuose Šiauliuose: susitinka su galimais pranešėjais, kalbasi, konsultuoja. Niekas neabejoja, kad docento puoselėjamas rugsėjo renginys sukviestų nemažai gerai pasirengusių pranešėjų, į konferenciją susirinks dar daugiau statyba besidominčių šiauliečių.

Beveik birželio ir liepos sandūroje docentas Julius Gajauskas savo artimiausius bičiulius, draugus kviečia į prisiminimų popietę. Susirinkusieji turės ką prisiminti, pasakyti apie renginio šeimininko aštuoniasdešimt gyvenimo metų, iš kurių net penkiasdešimt šešeri prabėgo intensyviai dirbantis. O dirbta daug kur. Ne vieną dešimtmetį praleido Kauno Politechnikos institute, politechnikume, Vilniaus Gedimino technikos universitete, kur skaitė teorinės mechanikos, statybos darbų technologijos, plieninių konstrukcijų, pramonės pastatų paskaitas, vadovavo gamybiniams-priešdiplominiams praktikoms. Žymius pėdsakus paliko dirbdamas Pramprojekte, MA Statybos ir architektūros, Kolūkių statybos projektavimo institute ir kitur, demonstruodamas gerą statybinių konstrukcijų žinojimą, atlikdamas sudėtingus įprastinių ir erdviųjų konstrukcijų skaičiavimus. Taip pat išnagrinėjo ir praktikoje įdiegė trišarnyrių gelžbetoninių rėmų pastatų konstrukcijas. Parašė vadovėlių „Civilinių pastatų konstrukcijos“, parengė ne vieną metodinį leidinį. Yra penkių išradimų patentų autorius.

Ne kiekvienas gali prisiminti tokią prasmingų darbų gausą.

Džiaugiamės ir sveikiname, linkėdami sveikatos, sėkmės!

Medicininės ir veterinarinės biochemijos bakalauro studijos LSMU

Laima ZAKARAITĖ
LSMU viešųjų ryšių specialistė

Vienos įdomiausių biomedicinos mokslo sričių – biochemijos – studijas nuo šiol norintieji galės rinktis Lietuvos sveikatos mokslų universitete (LSMU). Studijų programa vadinasi Medicininė ir veterinarinė biochemija, tokius biochemijos specialistus Lietuvoje rengs vienintelis LSMU.

Šiuo metu biochemijos specialistus (bakalaurus) Lietuvoje rengia 2 universitetai, tačiau biochemikai, kurių darbo ar tolesnio mokymosi perspektyva būtų siejama su medicininiais ir veterinariniais tyrimais, Lietuvoje nebuvo rengiami.

Pasak vienos iš studijų programos rengėjų LSMU Biochemijos katedros vedėjos profesorės Laimos Ivanovienės, „kaip ir kitose mokslų sandūros studijų programose, Medicinos ir veterinarijos programoje derinami fundamentaliosios biochemijos ir medicinos ar veterinarijos mokslų objektai. Taigi, pasirinkusieji Medicininės ir veterinarinės biochemijos studijas, mokytųsi ir biochemijai reikalingų dalykų, ir medicinos ar veterinarijos mokslams svarbių dalykų – patologijos pagrindų, klinikinės chemijos, klinikinės imunologijos ir kt. Visi šie mokslai suponuos mokslinį biochemiko požiūrį į laboratorinę ligų diagnostiką, ligų etiopatogenezę ir šiuo metu neregėtą mastą įgyjančios molekulinės medicinos galimybes“.

Į Medicininės ir veterinarinės biochemijos programą LSMU ketina priimti 30 stojančiųjų. Šių nuolatinės formos studijų trukmė 3,5 metų, taikomas dieninis mokymosi būdas. Jas baigusieji suteikiamas medicininės ir veterinarinės biochemijos bakalauro kvalifikacinis laipsnis.

„Ilgijusieji medicinos ir veterinarijos biochemiko kvalifikaciją galės dirbti diagnostinėse, kontrolinėse ir mokslinių tyrimų laboratorijose, farmacijos ir biotechnologijos įmonių laboratorijose, biomedicininės įrangos tiekimo įmonėse, mokslinės informacijos sklaidos įstaigose ir tarnybose. Atsižvelgiant į įgytą medicinos ir veterinarijos mokslams svarbių žinių bagažą, šios programos absolventų darbinimosi galimybės net didesnės negu kituose universitetuose rengiamų biochemikų. Svarbu ir tai, kad LSMU, integruojantis ir medicinos, ir veterinarijos mokslus, suteikia galimybę tęsti studijas magistrantūros programose, vykdomose mūsų universitete arba kituose Lietuvos ar užsienio universitetuose“, – teigė prof. L. Ivanovienė.

Lietuvė atstovaus Europos studentams

Lietuvos atstovė Karina Ufert nuo š. m. liepos 1-osios pradeda eiti Europos studentų sąjungos (angl. k. European Student Union – ESU) viceprezidentės pareigas. Lietuvos studentų sąjungos viceprezidentė tarptautiniams ryšiams K. Ufert į ESU išrinkta Europos studentų atstovų balsų dauguma.

„Lietuvos studentų atstovai Europos studentų sąjungoje yra vieni pažangiausių ir aktyviausių narių. Tikiu, jog dėl mano naujos prisiimtoms atsakomybės ir veiklos Lietuvos ir Europos studentų ryšys ne tik sustiprės, bet ir įgis naujų bendradarbiavimo, veikimo formų“, – teigia naujas pareigas Europos studentų sąjungoje pradėdanti Karina Ufert.

Naujai išrinkta Europos studentų sąjungos viceprezidentė atsakinga už ESU veiklos struktūros pokyčius, veiklos politikos plėtrą ir formavimą, akademinis bei socialinius reikalus, komunikaciją, studentų teisių, ESU Studentų sąjungų-narių, žmogiškųjų išteklių stiprinimą, Bolonijos proceso įgyvendinimo stebėseną.

Primename, Lietuvos studentų sąjungos viceprezidentė tarptautiniams ryšiams Karina Ufert savo kadencijos laikui surengė ne vieną Lietuvos studentų sąjungos tarptautinį projektą, leidinį, seminarą, vizitą, aktyviai plėtojo ryšius su Rytu, Pietų, Vakarų Europos Studentų atstovais. 2010-aisias Karina Ufert buvo išrinkta į Europos studentų sąjungos Vykdomąjį komitetą. Vykdomojo komiteto atstovai

padeda formuoti, įgyvendinti ESU tikslus bei pagrindines veikimo gaires ir koordinuoja kitų organizacijos komitetų veiklą.

Lietuvos studentų sąjunga yra aktyvi Europos studentų sąjungos narė nuo 1998 m. ESU vienija 50 nacionalinių studentų sąjungų iš 37 šalių. Europos Studentų sąjunga savo veiklą pradėjo 1982 m. Ji atstovauja visų Europos studentų interesams aukštojo mokslo klausimais, bendradarbiauja su Europos Taryba, UNESCO, Bolonijos proceso propaguotojais Europoje ir kitomis Europos aukštojo mokslo klausimus nagrinėjančiomis institucijomis.

Simona Juocepėytė
Lietuvos studentų sąjungos
asistentė ryšiams su visuomene

Padėka

„Mokslo Lietuvoje“ išspausdinus (11, 12 Nr.) straipsnį „Minint 1941-ųjų birželio sukilimo septynišiasdešimtąsias metines“, autorė dr. Valerija Vaitkevičiūtė gavo sukilimo dalyvio Alfonso Žaldoko padėką:

„Nuoširdžiai dėkoju už straipsnį. Jis labai gerai paruoštas remiantis archyvine dokumentacija ir objektyviai išnagrinėtas.“

Linkiu Jums gerų artėjančių švenčių, sėkmės nagrinėjant istorijos įvykius ir geros, geros sveikatos.

Pagarbiai,
Alfonsas Žaldokas.“

Redakcijos prierašas: Alfonsas Žaldokas – 1941 m. Birželio sukilimo kovų dalyvis Smilgiuose, Panevėžio apskr. 1990 m. prasidėjus Atgimimui, A. Žaldokas aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje. Jis yra knygų ir straipsnių apie kovas prieš okupantus autorius.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Reda Latušienė, Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniūškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 500 egz.